

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING	3
1. INLEDNING	5
2. VÄXTSKYDD	8
3. SYFTE, MATERIAL OCH METOD	11
3.1 Syfte	11
3.2 Material	12
3.3 Metod	14
4. FACKSPRÅK OCH TERMER	16
4.1. Fackspråk	16
4.2. Term och begrepp	17
4.3. Termbildning	20
5. ORDBILDNING	22
5.1. Enkla ord	24
5.2. Sammansättningar	24
5.2.1 Sammansättnings form och betydelse	25
5.2.2 Fogar	26
5.2.2.1 Fogen vid enkel förled	26
5.2.2.2 Fogen vid sammansatt förled	27
5.3. Avledning	27
5.4. Avledda sammansättningar	28
5.5. Övriga	28
6. ORDBILDNING HOS TERMER FÖR SKADEINSEKTER OCH VÄXTSJUKDOMAR	29
6.1 Ettordstermer	29

6.1.1 Enkla ord	31
6.1.2 Sammansättningar	31
6.1.2.1 Primära sammansättningar	34
6.1.2.2 Sekundära sammansättningar	36
6.1.2.3 Tertiära sammansättningar	38
6.1.3 Avledningar	39
6.1.4 Avledda sammansättningar	41
6.2 Flerordstermer	42
6.2.1 Tvåordstermer	43
6.2.1.1 Tvåordstermer som består av adjektiv plus substantiv	43
6.2.1.2 Övriga tvåordstermer	49
6.2.2 Övriga flerordstermer	50
7. LÅNORD	51
8. FÖRKORTNINGAR	53
9. TERMLÄNGD	53
10. SLUTDISKUSSION	58
KÄLLOR	
BILAGOR	

VASA UNIVERSITET**Humanistiska fakulteten**

Institution:	Institutionen för nordiska språk
Författare:	Bodil Winberg
Avhandling pro gradu:	Bladlöss och morotsflugor. Ordbildning hos termer för skadedjur och växtsjukdomar
Examen:	Filosofie magister
Ämne:	Modersmålet svenska
Årtal:	2007
Handledare:	Marianne Nordman

SAMMANFATTNING:

Min avhandling pro gradu är en deskriptiv analys av ordbildningen hos termer för skadedjur och växtsjukdomar. Termerna har excerperats ur Faktablad om växtskydd (t.o.m. 2000), som är en publikation utgiven av Sveriges Lantbruksuniversitet och riktad till yrkesodlare och andra fackexperter inom trädgårdsbranschen.

Syftet med min avhandling är att visa på egenheter och särdrag i ordbildningen hos termerna för skadedjur och växtsjukdomar. Termerna delas in i ettordstermer, tvåordstermer och övriga flerordstermer. Ettordstermerna i sin tur indelas i enkla ord, sammansättningar, avledningar och sammansatta avledningar. De olika grupperna belyses med exempel och genom beskrivning av skadegöraren i fråga. Ordbildningen klargörs också genom att jag resonerar kring ordbildningen. Till stöd vid mina resonemang har jag främst använt mig av Söderberghs (1968), Liljestrands (1975) och Thorells (1981) böcker om ordbildning. Längden på termerna jämför jag med en tidigare undersökning gjord av Laurén och Nordman (1987), som behandlar andra typer av fackspråk. Jag diskuterar även lånord och förkortningar.

Undersökningen av ordbildningen hos termer för skadedjur och växtsjukdomar visar att den övervägande delen termer är ettordstermer och sammansättningar. Termerna består ofta av ord som hänvisar till värdväxten och dess utseende vid angrepp eller av ord som beskriver skadegöraren eller dennas verkningar på värdväxten.

Nyckelord: ordbildning, fackspråk, term, skadedjur och växtsjukdomar

1. INLEDNING

Vi pryder våra hem och trädgårdar med blommor, buskar och träd. Vi dukar våra bord med frukter och grönsaker. Vi förargas över bladlössen på rosenbuskarna och morötternas krulliga blast efter morotsflugans framfart. Endast flyktigt sänder vi några irriterade tankar till de sjukdomar och skadeinsekter som kan angripa trädgårdsväxterna.

Inom kommersiell trädgårdsodling innebär skadeinsekterna och växtsjukdomarna däremot ett ständigt hot som måste förebyggas och bekämpas för att inte inkomsterna skall gå förlorade. Varje trädgårdsodlare med självbevarelsedrift inser att det är viktigt att känna till de skadeinsekter och växtsjukdomar som kan angripa grödorna samt vilka åtgärder man bör vidta för att förhindra och bekämpa eventuella angrepp. Jag har själv för ett antal år sedan gått utbildningen till trädgårdsmästare, därför ligger det nära till hands för mig att undersöka den del av det svenska språket som anknyter till trädgårdsodling, växtsjukdomar och skadedjur. Jag är väl förtrogen med hur viktigt det är att sköta sina odlingar på bästa sätt så att inte ohyra får fäste och som lingvist fastnade jag för de ofta mycket färgstarka benämningarna på skadedjuren och växtsjukdomarna. Insekterna och växtsjukdomar i sig bjuder dessutom på mycket varierade utseende både med tanke på färg och på form samt ibland till och med lukt. Studerar man dem noga så får man uppleva i många fall groteska och för det mesta fantasifulle varelser och företeelser.

För de människor som arbetar inom trädgårdsbranschen har ordet *bladlus* en speciell, fackspecifik innebörd. Ordet *bladlus* är en term som tillhör fackområdet trädgårdsodling. Bladlusen förknippas med de skador den åstadkommer, de växter den angriper och de växtskyddsmetoder som den bekämpas med. Termerna brukas praktiskt av fackexperter, vars mål inte är att skapa ett enhetligt och logiskt språkligt system utan att språket ska beskriva och utgöra ett hjälpmedel bland andra. Laurén och Nordman visar i sin bok på att en expert inom ett fackområde med hjälp av sina kunskaper kan identifiera termer, som hör till detta fackområde. De utvalda termerna är ofta goda men saknar ibland den exakthet som man i teorin eftersträvar, dvs. att en term motsvarar ett begrepp och inget annat. (Jfr diskussionen i Laurén & Nordman 1987: 81.)

Odlarna utgör den sista eller nästsista anhalten för fackspråket innan det kommer i kontakt med den stora allmänheten och allmänspråket. I en del fall har odlaren direktkontakt med konsumenten, men för det mesta går trädgårdsprodukterna vidare till försäljare innan de når konsumenten. På högre teoretisk nivå än den som odlaren befinner sig på, eller snarare på en nivå där det krävs ännu större exakthet beträffande termernas innebörd inom fackspråket, återfinns forskare. Även på denna nivå kan det finnas oenighet om vilken benämning som bör användas för ett visst begrepp. (Jfr Arnzt & Picht 1989: 11-12.)

En av forskarnas uppgifter är att presentera sin forskning så att den kommer berörda fackområden till nytta. För detta ändamål behövs ett gemensamt språk så att inte viktig information går förlorad på grund av att mottagaren inte förstår budskapet. Det är också viktigt att veta något om termerna inom fackområdet och hur dessa används. Ett sätt att undersöka hur användbara termer är kan vara att se på hur ofta de dyker upp i dokument på nätet samt i tidningstext, men detta förfarande har sina begränsningar när det gäller fackspråk, som av naturliga skäl har begränsad spridning.

I dagens läge är det så att en stor del av forskningen sker på ett annat språk än svenska inom många vetenskapliga områden och det gäller även områden som berör trädgårdsnäringen. Detta fenomen gör att det kan uppstå ett glapp mellan olika grupper som kommer i kontakt med språket inom ett fackområde. Det egna språket räcker inte till utan man måste ta till främmande ord. Det kan också leda till att teoretikerna inte når ut med sin information till praktiker och allmänheten. Ett gemensamt språk, som har benämningar för de flesta begrepp är viktigt för att kunskap ska nå fram till de producerande leden. (Laurén m.fl. 1997: 180)

Lånord kan också ses om en naturlig del av språket och ett sätt att utveckla språket vidare för att kunna täcka in även relativt nyvunna kunskapsområden. Nya upptäckter gör att det uppkommer nya begrepp som behöver få benämningar. Nya ord kan bildas av redan existerande ord i ett språk och det händer att ord lånas från ett annat språk. Det kan ibland tyckas som om ett främmande språk påverkar det egna språket för mycket, men oftast är det endast fråga om iögonenfallande ordlån medan den grammatiska

strukturen och formorden förblir intakta. (Edlund & Hene 1996: 9-13.) Botanik och biologi är två områden som idag domineras av engelskan eftersom det mesta av ny forskning rapporteras på engelska. Men för en botaniker och för en biolog är individer som morotsfluga och bladlus bekanta och som sådana försedda med svenska termer.

Morotsfluga och *bladlus* representerar två av de termer i anknytning till skadeinsekter och växtsjukdomar som jag kommer att undersöka i min avhandling pro gradu med målet att beskriva deras ordbildning. Termerna erbjuder ett rikt undersökningsmaterial med färsk lånord som inte alltid hunnit bli anpassade till svenskan, med långa nybildade termer bestående av många led, som exakt beskriver en företeelse och även med mustiga gamla ord som här får vara benämningar främst på ofta förekommande skadeinsekter eller skadesjukdomar.

2. VÄXTSKYDD

Både odlingar i växthus och på friland lockar till sig skadegörare av olika slag. Odlade växter är ofta rena smörgåsborden för skadegörare eftersom samma växt finns i stor mängd på ett begränsat område. Odlaren bör planera noggrant och försöka skapa en så bra växtmiljö för sina grödor som möjligt.

Det är viktigt att man utgår ifrån ren växtmiljö. Detta är förstås enklare att åstadkomma i ett växthus än på friland. Växthusets plast skyddar till en del från angrepp utifrån och de ofta värmekrävande grödorna man odlar i växthusen angrips av skadegörare som vanligen inte trivs så bra i kallt klimat. De bekämpas enklast genom att man låter växthuset stå kallt och renstädad under någon månad. Under växtperioden ska odlaren ha god kontroll på sin odling så att grödorna får rätt mängd vatten, näring, värme och ljus och så att de får det utrymme de behöver. Minsta tecken på angrepp ska bekämpas, direkt vanligen genom att skadade växtdelar avlägsnas eller genom att man kastar ut den angripna plantan. När det gäller bekämpning av skadegörare så gör man skillnad på köksväxter och prydnadsväxter. Eftersom köksväxterna ska förtäras så är restriktionerna många beträffande besprutning av dessa. (Jfr Faktablad 1a)

Skadegörare som angriper grödor i växthus kan indelas i svampsjukdomar och skadedjur. Till svampsjukdomarna hör förökningsvampar, som är ett samlingsbegrepp för olika svampar som främst angriper odlingsväxten under förökningskedet. Hit hör t.ex. groddbrand, rotröta och stambasröta. Övriga svampsjukdomar är vissnesjuka, gråmögel, bladmögel, bomullsmögel, rostsvampar och bladfläcksvampar. Skadeinsekterna bekämpas idag både i köksväxtodlingar och i prydnadsväxtodlingar alltmer med biologisk bekämpning. Men även kemisk bekämpning förekommer och då bör odlaren växla preparat om det är möjligt för att förhindra att skadedjuren blir resistent. Typiska skadedjur i växthus är nematoder, växthuspinnkvalster, trips, bladlöss, mjöllöss, sorgmyggor och minerarflugor m.fl. varav alla är insekter utom nematoder, som är små maskar. (Jfr Faktablad 1a)

Trots att man försöker vara noggrann med hygien och kontroll av grödorna så kommer angreppen förr eller senare under odlingsäsongen. När det rör sig om odlingsväxter som skall förtäras har man allt mer börjat använda sig av biologisk bekämpning i form av t.ex. parasitsteklar och svampar som angriper insekter. De biologiska bekämpningsmedlen utrotar inte angriparna utan håller dem på en jämn och låg nivå. Kemisk bekämpning nyttjas ändå frekvent i dagens växthusodling och kan ibland vara ett måste om man vill nå riktigt hög avkastning och fina slutprodukter, men det är svårt att hänga med vilka bekämpningsmedel som är tillåtna och hur de ska användas för att vara tillåtna med tanke på karenstider och användningssätt. Karenstid är den tid som måste förflyta mellan bekämpning och skörd. (Jfr Faktablad 1a och 1b)

Utomhusodlingar på friland är mycket mera utsatta för angrepp av skadegörare och här kan odlaren inte heller reglera temperatur och regnmängder i någon större utsträckning. En förebyggande åtgärd på friland är god växtföljd dvs. att man växlar gröda på odlingsområdet så att inte en viss angripare får fäste på odlingsmarken. Man har vanligen ett schema på fyra år så att samma typ av gröda återkommer med fyraårsintervaller. Odlaren ska också ta hänsyn till odlingsmarkens läge, jordmån samt hur väl-dränerad marken är samt jordbearbetning. Det är inte lönt att odla en gröda på ett ställe där den inte trivs. En sådan odling kommer ofelbart att leda till att grödan utvecklas sämre och blir lättare angripen av skadegörare. Nybruten mark och mark som annars har mycket ogräs i sig lämpar sig inte för svagväxande grödor eftersom de inte kan konkurrera med ogräset. Plantorna ska inte stå för tätt och inte heller för glest och vattning samt gödsling ska anpassas till grödan. Kemisk bekämpning är också vanlig på frilandsodlingar, men en del skadegörare saknar idag tillåtna bekämpningsmedel och då återstår endast förebyggande åtgärder. (Jfr Faktablad 1a och 1b)

Frilandsodlingar kan indelas i köksväxtodling och bärodling. Köksväxterna på friland angrips i stort sett av samma svampsjukdomar som växthusodlingarna. De svampsjukdomar som kommer till är jordburna svampsjukdomar som man lättare kan förhindra i växthusodlingar. Jordburna svampsjukdomar är klumprotsjuka, vitmögel och pappersfläcksjuka. Skadedjuren skiljer sig en del från dem som förekommer i växthus. Det tillkommer stinkflyn, flugor, steklar och skalbaggar medan t.ex. sorgmyggor,

minerarflugor och nematoder vanligen inte utgör något stort problem utomhus. Bärväxterna angrips av de vanliga svampsjukdomarna gråmögel och mjöldagg, men här tillkommer även t.ex. rödröta, kron- och läderröta. Skadedjur på bärväxter är t.ex. olika kvalster som jordgubbskvalster och växthuspinnkvalster. Nematoderna utgör ett gissel speciellt i jordgubbsodlingar och förorsakar stora skördeföruster. Skadeinsekter på bärodlingar är t.ex. stinkflyn, stritar, bladlöss, trips, skalbaggar, fjärilslarver, flugor samt sniglar och snäckor. (Jfr Faktablad 1b)

3. SYFTE, MATERIAL OCH METOD

3.1 Syfte

Termerna för skadedjur och växtsjukdomar är en del av det svenska språket och en del av trädgårdsnäringens fackspråk. Materialet för mitt arbete utgör ett snitt ur det språk som används i kontakten mellan forskare och praktiker. Termerna utgörs därför både av rent vetenskapligt korrekta benämningar och mera folkliga varianter. Termerna för skadedjur och växtsjukdomar är varierande både till härkomst och ordbildning. Därför utgör de ett intressant och givande undersökningsmaterial.

Syftet med min avhandling pro gradu är att göra en deskriptiv studie av ordbildning hos termer för skadedjur och växtsjukdomar. Det är inte meningen att göra någon terminologisk analys av materialet, utan jag kommer att hålla mig till traditionella lingvistiska metoder när jag studerar ordbildningen. Eftersom det är ett fackområdes termer som utgör materialet, så kommer teoridelen att behandla grundläggande begrepp ur terminologin, sådana som fackspråk, term, begrepp och begreppssystem.

Ordbildning är huvudtemat i teoridelen i min avhandling. Substantivets ordbildning kommer att ligga i fokus eftersom alla termer i det material jag valt att studera består av substantiv. Materialet består till största delen av sammansättningar och därför är också fogen mellan de två leden i sammansättningarna av intresse. Avsnittet om ordbildning skall ge en tillräcklig referensram för undersökningen i den empiriska delen. Speciellt de vetenskapligt korrekta benämningarna kan bli mycket långa och erbjuda med tanke på ordbildningen intressanta kombinationer. De mera folkliga varianterna erbjuder större möjligheter till tolkningar om varifrån de kommer och om de eventuellt kan ha utländsk anknytning.

Syftet är inte att göra en begreppsanalys med åtföljande begreppssystem. Det kan nämligen förekomma termer som åsyftar samma begrepp i materialet, till exempel en mera vetenskaplig benämning som *spansk skogssnigel* och en folklig benämning som

mördarsnigel, och jag diskuterar dem båda, inte som synonyma termer utan ur ordbildningssynvinkel.

Målet för den empiriska delen är att visa på vad som är typiskt för ordbildningen hos termer för skadedjur och växtsjukdomar. En del mindre frekventa företeelser kommer även att beskrivas och belysas med exempel för att helhetsbilden skall bli så ingående som möjligt. Termernas längd samt ordbildning kommer att studeras och jämföras med andra undersökningar, där detta är möjligt.

3.2 Material

Materialet i undersökningen har excerperats ur sakregistret i *Faktablad om växtskydd* med underrubriken *Trädgård* t.o.m. år 2000. *Faktablad om växtskydd* är en publikation som ges ut av Sveriges lantbruksuniversitet i Uppsala.

Faktabladet består vanligen av två till fyra sidor text och bilder, som beskriver en skadegörare, en grupp närbesläktade skadegörare eller flera skadegörare som angriper en särskild kulturväxt. Det går att beställa enskilda faktablad eller så kan man prenumerera på faktabladet, som utkommer med 12 nummer fördelade på fyra utskick per år. (Faktablad om växtskydd – trädgård, 2.3.2007)

Sakregistret innehåller vetenskapliga benämningar, som t.ex. *Thrips tabaci* d.v.s. nejliktrips, på skadedjur och växtsjukdomar samt svenska termer för skadedjur, växtsjukdomar och växtskyddsåtgärder. De rent vetenskapliga benämningarna har jag helt uteslutit ur materialet. Termer som utgör en blandning av vetenskapliga benämningar, ofta lån eftersom de i huvudsak ges på ett klassiskt språk, och svenska ord har däremot tagits med som t.ex. *antocyanfärgning* eller *ascochyta-komplexet*. De svenska benämningarna utgör det huvudsakliga undersökningsmaterialet. En förteckning över alla termer som jag tagit med i mitt material finns i bilaga 1.

Sakregistret består av hänvisningar på olika nivåer från nivå ett till nivå tre, där nivå ett står för huvudkategori och nivå två och tre är underkategorier (se exempel nedan). I mitt

material ingår främst hänvisningar på första nivån. Undantag har gjorts i de fall där hänvisningen på nivå två eller tre utgörs av en term som inte förekommer bland hänvisningarna på första nivån. Nedan finns ett utdrag ur sakregistret i *Faktablad om växtskydd* (t.o.m. år 2000). Med hjälp av utdraget visar jag hur jag gått tillväga vid urvalet av termerna för min analys. I utdraget står *Nematoder* på nivå ett, på nivå två finns termerna *bladnematoder* och *cystnematoder*, medan *begonia* och *jordgubbar* står på nivå tre. Ur avsnittet i exemplet tar jag med *nematoder*, *bladnematoder* och *cystnematoder* i mitt material.

Nematoder	
bladnematoder	
begonia	142
jordgubbar	1b,55,57,103,149
prydnadsväxter, växthus	1a,55,142
cystnematoder	2,39,47

Nedan finns ytterligare ett exempel på hur sakregistret är uppbyggt och vilka termer jag har valt att ta med i mitt material. Termerna *bladhorningar*, *bladloppor* och *bladlusgallmygga* är typiska exempel i anknytning till växtskydd, medan *morot*, *päron* och *äpple* inte passar in bland dem eftersom de termerna är av mera allmän karaktär och anger bara värdväxten.

Bladhorningar	2,27,47
Bladloppor	
morot	1b,2, 80
päron	2
äpple	2
Bladlusgallmygga	1a,139,140,165

Av termer som förekommer två gånger med lite olika skrivsätt t.ex. *Leches fruktbladvecklare* och *Fruktbladvecklare*, *Leches* har endast varianten utan kommatecken medtagits. Eftersom materialet har sammanställts av personer med vetenskaplig utbildning för personer på produktionsnivå kan detta faktum inverka på valet av termer, så att termer som är synonyma eller delvis synonyma har medtagits i sakregistret.

Materialet är begränsat och utgör inte en fullständig förteckning över alla termer för skadedjur och växtsjukdomar, men 561 termer som mitt excerperade material består av är dock så pass många att de ger en tydlig bild av växtskyddstermernas ordbildning. Eftersom materialet är taget ur ett sakregister så är alla termer substantiv. Termerna innehåller åtminstone ett substantiv som i *blodlus* och därutöver kan termerna innehålla bestämningar till substantiv t.ex. i form av adjektiv till exempel *vanlig sköldlus*.

Enligt Laurén m.fl. dominerar substantiv fortfarande normen för termer även om också verben på senare tid har blivit uppmärksammade som termer. Substantiven är dock inte alltid statiska till sin natur utan kan vara härledda från en handling eller en händelse och står då för dynamiska begrepp (Laurén m.fl. 1997:123, jfr även Pilke 2000: 12).

Mitt material uppvisar både substantiv som är statiska till sin härledning, men det förekommer även dynamiska begrepp bland termerna för skadedjur och växtsjukdomar. Exempelvis *jordloppor* antyder ett statiskt begrepp medan *jordlöpare* antyder ett dynamiskt.

3.3 Metod

Termerna kommer att diskuteras dels utgående från rent ordbildningsmässiga kriterier, dels utgående från den funktion termen har i det fackspråk där termerna ingår. Uppbyggnaden hos termerna för skadedjur och växtsjukdomar beskrivs och sammanförs med betydelsen hos termerna och ibland även med bakgrunden till termen. Största delen av uppgifterna om skadedjuren och växtsjukdomarna kommer ifrån *Faktablad om växtskydd* (t.o.m. 2000) och i bilaga 2 finns ett exempel på hur en sådan publikation ser ut.

Termerna kommer på basis av konstruktion att indelas i ettords- och flerordstermer. Ettordstermerna delas i sin tur in i enkla ord och sammansättningar, avledningar, avledda sammansättningar och förkortningar. Termerna i materialet är ofta långa sammansättningar och fogen hos dessa sammansättningar är intressant att studera närmare. Sammansättningarna kommer att delas in i grupper beroende på hur fogen ser

ut och resultatet kommer att jämföras med resultat från andra motsvarande undersökningar.

En speciell grupp utgörs av termerna med bindestreck, som vanligen består av ett ord från en vetenskaplig benämning och ett svenskt ord t.ex. *Ascochyta - komplexet*. Det är i vissa fall en tolkningsfråga huruvida bindestrecket sammanbinder två ord till ett eller huruvida det utgör en länk till ett förtydligande ord. I de fall där man kan tolka bindestrecket som ett utelämnat ord, i de flesta fall ordet *hos*, har jag valt att bortse från bindestrecket och det efterföljande ordet som till exempel vid *Nätskorv – potatis*: Här har jag valt att ta med endast *Nätskorv* som term. Däremot har jag valt att behålla bindestrecket där det har en sammanbindande funktion som i exemplet *MLO – sjukdomar*. Det är ibland svårt att avgöra till vilken grupp en term hör eftersom alla bindestreck i materialet har mellanrum både före och efter sig. Det finns något enstaka fall där första ordet är av helt främmande ursprung som i *Ascochyta – komplexet* då tas båda orden inklusive bindestrecket med.

Flerordstermernas sammansättning kommer att studeras. Huvudordets placering och bestämningarnas ordklassstillhörighet samt hela uttryckets konstruktion är föremål för min undersökning. Ordens antal kommer att räknas och flerordstermerna kommer att indelas i grupper enligt hur många ord de består av.

Längden på samtliga termer kommer att beräknas och sammanställas i diagram med antal termer och antal tecken inklusive mellanrum. En mer detaljerad presentation av mina arbetsmetoder ges i de avsnitt där analysresultaten presenteras.

4 FACKSPRÅK OCH TERMER

Termer är den mest iögonenfallande beståndsdel i olika fackspråk, men ingalunda den enda delen som skiljer ett visst fackspråk från allmänspråket. Däremot om man ser på alla fackspråk kontra allmänspråket så är det termerna som avviker. Fackspråk är dock fråga om helheter, om än i glidande skala i förhållande till allmänspråket, med både struktur och termer. Ett fackspråk kan betraktas ur olika synvinklar. Dels kan det talas på olika nivåer d.v.s. teoretiker emellan eller praktiker emellan, dels inverkar kommunikationen d.v.s. om det är fråga om skrift, muntlig kommunikation eller någon annan form av kommunikation. (Laurén 1993: 9-14.)

Materialet i min undersökning är i skriftlig form och det är fråga om envägskommunikation mellan teoretiker och praktiker, där teoretikerna försöker förmedla information till praktikerna som ändå har gedigna kunskaper i fackområdet. Det faktum att målgruppen är klar inverkar på hur teoretikerna förhåller sig till språket och de ord de använder. Detta syns främst genom att de använder olika synonymer och även rent folkliga uttryck samt helt oöversatta benämningar från t.ex. engelskan och latinet. Det kommer även fram genom att de i första hand använder svenska namn på termer för skadedjur och växtsjukdomar och inte endast de vetenskapliga, som ju är mera exakta sett ur forskarens synvinkel. Skulle de vetenskapliga namnen överväga, så skulle texten snarare skrämja bort målgruppen än locka till läsning och begrundan.

4.1 Fackspråk

Ett språk omfattar många olika varianter t.ex. dialekter, gruppspråk och språk som används i kommunikation mellan experter, alltså fackspråk. Trots att det hela tiden är fråga om svenska kan det vara svårt och till och med omöjligt för den oinvidige att göra sig förstådd och framförallt accepterad i en grupp som talar en annan typ av svenska än han själv.

Fackspråk uppkommer eftersom experter inom ett område har behov av att diskutera och beskriva nya företeelser inom sitt område. Det språk som finns räcker inte till utan nya ord för nya begrepp måste skapas. (Svensén 1987: 36-38)

Olika fackspråk utgör viktiga delar av ett språk och i fackspråken sker hela tiden en utveckling av språket. Nya företeelser får benämningar och gamla företeelser får på grund av nya upptäckter ändringar i sina benämningar. För att ett samhälle skall fungera så måste språket vara anpassat till de personer som använder det och till de situationer där det används. Idag görs avkall på användningen av svenska i till exempel forskning till förmån för främst engelska. Men för att forskning skall löna sig och ge utdelning i praktiken krävs det att forskarna når ut med sina resultat till allmänheten. Ett eget språk är inte en självklarhet som alltid kommer att finnas där när vi vill använda det. (Jfr Laurén m.fl. 1997: 232-239.)

4.2 Term och begrepp

Begrepp och begreppssystem är centrala företeelser när det gäller terminologi och studier i hur termer förhåller sig till varandra och om de överhuvudtaget är relevanta i förhållande till varandra. Det är inte alltid så enkelt som att en term motsvarar ett begrepp och tvärtom att ett begrepp motsvaras av en term, men genom att rita upp ett begreppssystem där man försöker hitta väsentliga begrepp och ge dem definitioner och sedan koppla dem till passande termer kan man sälla bort onödiga termer och underlätta kommunikationen inom ett fackområde. Fackområdet ger kriterier för hur begreppssystemet ska byggas upp. Det är alltså behovet av funktionella termer, hos dem som använder ett visst fackspråk, som frambringar relationerna mellan termerna. Ett begreppssystem är ingalunda statiskt, utan förändras hela tiden på grund av att begrepp försvinner och kommer till samt på grund av att användarna växlar. Inom terminologin skiljer man på tre olika typer av system. Det finns ontiska system, som består av objekt eller referenter och relationerna dem emellan. Den andra formen av system är begreppssystem, som behandlar begrepp och deras inbördes relationer. Den tredje formen av system är termsystem, som visar på begreppens benämningar i ett begreppssystem. (Nuopponen 1994: 25, 27-29.)

'Term' är ett begrepp med olika definitioner. Definitionerna kan betona det språkliga uttryck som representerar ett begrepp inom ett fackområde, men det finns även definitioner som tar hänsyn till att termer kan utgöras av icke-språkliga uttryck. (Pilke 2000: 61.)

Laurén (1993: 97) definierar begreppet 'term' så här:

”en term är ett språkligt uttryck för ett begrepp som hör till ett begreppssystem inom en teknolekt”

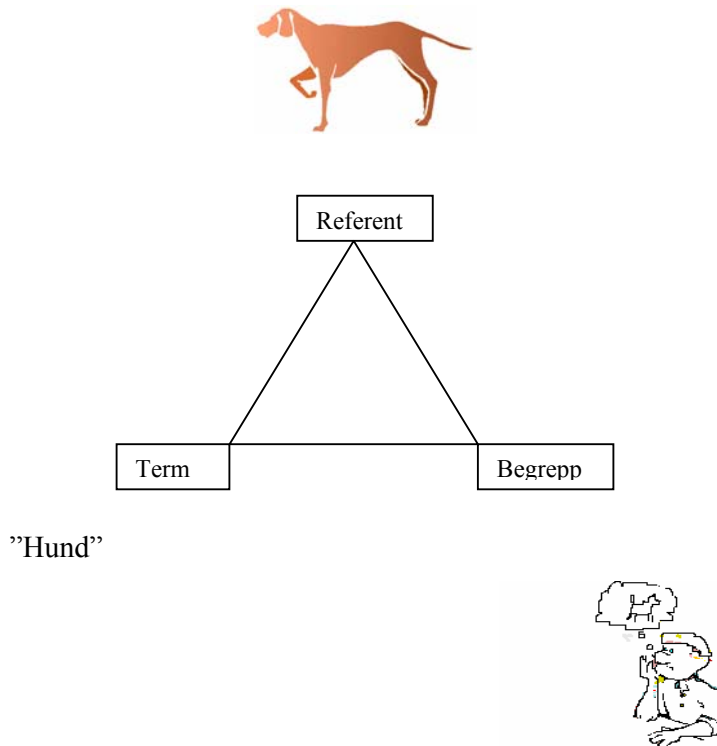
En teknolekt är ett fackområdes språkbruk dvs. både teoretikers och praktikers språk inom ett fackområde (Laurén 1993: 14).

Termer är inte begränsade till det språkliga uttrycket utan de får sin form och sitt uttryck beroende av det sammanhang där de uppträder. Mitt material utgörs av termer med språkliga uttryck och därför passar Lauréns definition bra som utgångspunkt för mitt arbete.

För att förstå vad en term är för något måste man veta hur den förhåller sig till begrepp, begreppssystem och teknolekten. Definitionen betonar sambandet mellan term, begrepp, begreppssystem och teknolekt, och är den bas som behövs för att ord eller ordgrupper skall kunna urskiljas i ett visst språk och kallas termer.

Termer är benämningar på begrepp och är olika beroende på språk. Ett begrepp i sin tur är mentala föreställningar av hur en viss företeelse i verkligheten är beskaffad. De verkliga företeelserna kallas referenter och kan vara olika till sitt utseende och till sitt innehåll, men ändå ha en del egenskaper gemensamt som gör att vi i vår hjärna placerar dem under samma begrepp. På det mentala planet sker ett urval av egenskaper, som kan kallas minsta gemensamma nämnare för ett visst begrepp. Inom terminologin försöker man klargöra vilka dessa minsta gemensamma nämnare eller kännetecken är för att sedan kunna göra definitioner på begreppen i fråga. (Suonuuti 2004: 14-15.)

Nedan finns en bild som symboliserar den treenighet som referent, begrepp och term representerar. Termen är den språkliga representationen, referenten är det föremål eller den företeelse som finns oberoende av människan. Begreppet är den föreställning som vi människor har i våra hjärnor.

Figur 1: Bilden ovan visar på de tre sidor som finns hos ord som i detta fall benämningen *hund* som motsvaras av den verkliga representanten för arten och det begrepp som uppkommer då vi tänker på en hund. Detta kallas den semantiska trekanten (Jfr Laurén & Myking & Picht 1997: 77).

Begreppen står alltid i relation till andra begrepp, alltså de existerar i begreppssystem. Begreppssystemen kan indelas i olika typer beroende på relationen mellan begreppen i systemen, men i praktiken är det vanligen fråga om blandade begreppssystem. (Suonuuti 2004:16.)

4.3 Termbildning

Termer är ord som används inom ett fackområde och som har en speciell och vanligen välavgränsad innebörd inom detta fackområde. Det finns dock även termer som inte är så lätta att avgränsa och definiera. (Nistrup Madsen 1999: 13.)

När det gäller terminologiarbete försöker man avgöra vilken term av flera olika alternativ som är den mest passande för ett visst begrepp. Terminologiarbetet kan vara dels beskrivande, dels standardiserande. Vid en beskrivande undersökning försöker man göra sig en bild av vilka termer som används i praktiken, medan man vid standardiserande terminologiarbete försöker vaska fram välfungerande termer och lansera dem som de bästa benämningarna för vissa begrepp. (Nistrup Madsen 1999: 97 f.)

Termbildning är en underordnad disciplin till terminologi och inom termbildning studerar man definitionsproblem och problem med olika metoder, man studerar hur nya termer uppstår och vilka processer som inverkar på detta, man studerar relationen mellan term och begrepp och jämför olika språk samt synonymer och mångtydighet i fackspråket. En fjärde aspekt är att man försöker påverka fackspråket så att det ska bli mera funktionellt genom att undersöka vilka olika benämningar som finns för ett begrepp och sedan försöka hitta den mest lämpliga benämningen för ett begrepp. (Laurén m.fl. 1997: 180 f.)

Terminologiskt arbete är inriktat på hur språket fungerar just nu och på att förbättra det så att det fungerar bättre i framtiden. Begreppen står i centrum och utgående från dem försöker man hitta relationer dem emellan. Den språkliga aspekten kommer in i bilden först i ett senare skede.

Termbildning och ordbildning har en hel del gemensamt, men det finns dock skiljepunkter. En av dessa skiljepunkter är att ord och term inte sammanfaller alla gånger eftersom termer t.ex. kan bestå av två eller flera ord. En annan aspekt är att termer kan bildas genom att redan existerande ord kopplas ihop med ett nytt begrepp

inom ett fackområde och på så sätt bildar de en ny term. Ordbildningen åter fokuserar på produktionen av helt nya ordstammar. Ordbildningsmekanismer inom olika fackspråk kan skilja sig från den inom allmänspråket och inom ramen för termbildning försöker man även beskriva det som är typiskt för ett specifikt fackspråk eller för fackspråk överlag. (Laurén m.fl. 1997: 181 f.)

5. ORDBILDNING

Begreppet 'ord' är svårdefinierat trots att de flesta har någon sorts uppfattning om vad ett ord är. I talspråket är gränsen mellan orden inte så tydlig som i skrift, där de enskilda orden markeras med mellanrum. (Hultman 2003: 28.)

Då ordbildningen beskrivs utgår man från morfemstrukturen i orden. Ord är uppbyggda av morfem, ett enkelt ord består av ett morfem medan sammansatta och avledda ord består av två eller flera morfem. Ett morfem är den minsta betydelsebärande enheten i ett språk. (Thorell 1981: 2.)

När det gäller grundindelning av morfem följer Hultman (2003: 31) i stort sett Söderberghs (1968: 4 f.) grundindelning om än med något annorlunda ordval. Enligt Söderbergh kan morfemen indelas i semantiska morfem, grammatiska morfem och avledningsmorfem, medan Hultman (2003: 31) använder de motsvarande termerna rotmorfem, böjningsmorfem och avledningsmorfem.

Semantiska morfem är morfem som kan uppträda som självständigt betydelsebärande ord. Som exempel ger Söderbergh ordet *kö* som ofta förekommer i sammansättningar som *bostadskö* och *bilkö*, men som trots det även fungerar bra som ett självständigt ord. Grammatiska morfem karakteriseras av att de förekommer endast i kombination med andra morfem och att de varierar betydelsen på ett begrepp, men de ändrar inte på begreppsinnhållet. Grammatiska morfem kan vara t.ex. *-or* eller *-orna* och de kan fogas till *biljettlucka* för att modifiera det ordets betydelse. Nya termer och ord uppkommer däremot om man fogar avledningsmorfem till ett ord. Avledningsmorfem är ordbildande morfem t.ex. avledningsmorfemet *-ist* i *bilist*. Avledningsmorfemen kan vara antingen prefix dvs. förled eller suffix dvs. efterled. (Söderbergh 1968: 4 f.)

Enligt Hultman (2003: 31-33) är rotmorfem sådana morfem som ensamma kan utgöra ett ord. Böjningsmorfem är böjningsändelser som *-ar* i *dagar* och *-s* i *dagens*, medan avledningsmorfem kan vara antingen prefix t.ex. *o-* i *oren* eller suffix som *-lig* i *huslig*.

Ett nytt ord uppkommer då ett avledningsmorfem fogas till ett grundord, som kan vara ett enmorfemigt ord. Avledningsmorfem kan inte uppträda som självständiga ord.

Liljestrand (1975: 13) indelar morfemen enligt två principer nämligen enligt betydelse och funktion samt självständighet. Om morfemen indelas enligt betydelse och funktion så finns det två huvudgrupper: rotmorfem och grammatiska morfem. De grammatiska morfemen indelas i sin tur i böjningsmorfem, avledningsmorfem och formord. Liljestrand är den enda som gör en indelning av morfem där formorden placeras tillsammans med böjningsmorfem och avledningsmorfem. Hans indelning visar på det speciella hos formorden som gör att de, trots att de är självständiga ord, saknar eller har mycket liten egen betydelse och att de används för att sätta mer innehållsrika ord i förhållande till varandra. Liljestrands indelning enligt graden av självständighet liknar mer Söderberghs och Hultmans grundindelningar. Liljestrand delar in morfemen i fria och bundna morfem. De fria morfemen kan vara antingen rotmorfem eller formord medan de bundna morfemen är antingen böjningsmorfem eller avledningsmorfem.

Thorell (1981: 2-4) har en liknande indelning av morfem som Liljestrands indelning enligt självständighetsgrad. Thorell fördelar morfemen på fria och bundna morfem och han delar in de bundna morfemen i avledningsmorfem och böjningsmorfem. Indelningen av de fria morfemen skiljer sig lite från Liljestrands, de fria morfemen indelas i rotmorfem och partikelmorfem. Partikelmorfemen är oböjliga ord som adverb, prepositioner, konjunktioner, subjunktioner och interjektioner.

Restmorfem dvs. morfem som inte mera kan ingå som delar i nya ord och som saknar betydelse i dagens svenska t.ex. *-on* i *lingon*, samt nollmorfem dvs. ord som uppkommit genom att någon bokstav tagits bort från slutändan av ordet behandlas av alla fyra författare i någon mån (Jfr Hultman 2003: 35, Liljestrand 1975: 14, 16, Söderbergh 1968: 6 f., 79, Thorell 1981: 3, 85).

5.1 Enkla ord

Enkla ord består av ett morfem och detta odelbara morfem kallas rotmorfem. Många enkla ord är enstaviga, men även två- och flerstaviga förekommer t.ex. *damast* och *krokodil*. De olika stavelserna i t.ex. *damast*, *dam-* eller *-mast* beroende på avstavningen, har inget att göra med de självständiga orden *dam* och *mast* utan *damast* bildar en odelbar helhet vad ordbetydelsen beträffar. Däremot finns det sammansättningar som *flodhäst* där två rotmorfem *flod* och *häst* båda bidrar till sammansättningens betydelse. (Hultman 2003: 31)

5.2 Sammansättningar

Sammansättningar bildas genom att två lexikonord, dvs. oböjda ord, fogas samman till ett ord t.ex. *brödbit* och *blågul* (Hultman 2003: 30 f.). Ordet *brödbit* är ett tvåledat ord och de flesta sammansättningarna är tvåledade även om undantag finns som *dansk-svensk-norsk*. De enskilda leden i en tvåledad sammansättning kan i sin tur bestå av sammansättningar t.ex. *badhandduk* som är en sammansättning av rotmorfemet *bad* och sammansättningen *handduk*, som i sin tur består av rotmorfemen *hand* och *duk* (Söderbergh 1968: 7 f.).

Sammansättningar kan indelas i determinativa och kopulativa sammansättningar. De determinativa sammansättningarna är de vanligaste och hos dem är förleden underordnad efterleden som i *lastbil*, där *bil* är huvudord medan *last* är en bestämning till *bil* eller en bil som kör last. Kopulativa sammansättningar har två eller flera leder som är samordnade och båda leden tillför då lika mycket till sammansättningen t.ex. adjektivet *sötsur* som beskriver något som är både *sött* och *surt* i lika hög grad. (Thorell 1981: 14.)

Sammansättningar används för att kort och koncist beskriva. I stället för att använda flera ord i en ordfogning uttrycker man samma sak med en sammansättning t.ex. *hus av trä* blir *trähus*. Nackdelen med sammansättningar är att de ibland blir oklara när det gäller tolkningen av innebörden eftersom betydelsen hos de enskilda morfem som ingår i en

sammansättning skiljer sig från sammansättningens betydelse, t.ex. är en *springpojke* inte en *pojke som springer*. (Liljestrand 1975: 37 f.)

5.2.1 Sammansättningens form och betydelse

Sammansättningar kan för det mesta, trots att de ser komplicerade ut, delas in i två huvuddelar som vardera innehåller minst ett rotmorfem. Malmgren (1994: 33) visar även på skillnaderna mellan t.ex. *småjordbruk* som kan delas upp i *små* och *jordbruk* men inte i *småjord* och *bruk*. Här är det betydelsen som avgör vad som går eftersom *småjord* inte är ett begrepp i svenskan på samma vis som *jordbruk* är det. Det finns ord som kan delas upp i två rotmorfem, men som inte är sammansättningar t.ex. *järnvägare* med betydelsen en som arbetar vid järnvägen, men här är det då fråga om en avledning (Se avsnitt 5.3 Avledningar). (Malmgren 1994: 33 f.)

Malmgren (1994: 34) går vidare in på att efterleden i en sammansättning är den viktigaste leden bl.a. eftersom den avgör till vilken ordklass sammansättningen kommer att höra. En förled som är ett substantiv kan ha substantiv som efterled som i *barnbok* och då är sammansättningen ett substantiv. Ett substantiviskt förled kan även ha ett adjektiv som efterled och då är sammansättningen ett adjektiv som i *barnrik*. I sammansättningen *halshugga* har substantivet *hals* fått efterleden *hugga* som är ett verb. Den i särklass vanligaste sammansättningen enligt Malmgren är den som består av två substantiv. Den ovanligaste formen av sammansättning är den mellan två verb. (Malmgren 1994: 34.)

Förlederna varierar mellan tre olika former. De kan vara ett oböjligt ord eller utgöra ett böjligt ord i grundform t.ex. *hustak*, som har det oböjliga ordet *hus* som förled och *apelsinskal* där det böjliga ordet *apelsin* står i sin grundform. Den andra varianten på förled utgörs av de sammansättningar där förleden består av stammen till ett ord som slutar på vokal t.ex. *skolgård* där förleden har grundformen *skola*, men i sammansättningen försvinner a:et. Den sista varianten på förleder i svenskan är förleder med genitiv singularis-ändelsen *-s*. Exempel på detta är *bordsben* där förleden *bord* har fått genitivändelsen *-s*. Svenskan har ett vacklande bruk av genitivändelse kontra oböjd

form hos många ord då de uppträder som förled, det går därför att välja mellan exempelvis *ortnamn* och *ortsnamn*. (Liljestränd 1975: 32)

5.2.2 Fogar

Fogen i sammansättningar är hos nybildade ord idag antingen en fog utan bindevokal som i *bilkö* eller en fog med *s* som i *bostadskö*. Detta *s* är historiskt sett en genitivändelse och tidigare kunde även vokaler signalera genitiv och de finns bevarade i vissa sammansättningar som *a* i *barnasinne*, *u* i *gatukorsning*, *e* i *viljekraft* och *o* i *kyrkogård*. Ett ord som slutar på obetonad vokal tappar vanligen denna vokal om ordet ingår som förled i en sammansättning som i *läsa*, *lässvårigheter*. Detta gäller dock inte lånord som *firma*, *firmafest* eller *kassa*, *kassaregister* där a:et i slutet stannar kvar. Ibland kan det komma in ett *s* i fogen då en obetonad vokal bortfaller, men det finns inga klara regler för detta i svenskan. (Söderbergh 1968: 15 f.)

5.2.2.1. Fogen vid enkel förled

Enkel förled, alltså en förled som inte är en sammansättning, får inte *s* i fogen om förleden slutar på *s*, sje-ljud eller *s*+konsonant t.ex. *ljusbild*, *duschrum* och *fläskkotlett*. Övervägande delen sammansättningar med enstavig förled som slutar på konsonant verkar bilda sammansättning utan *s* i fogen t.ex. *ortnamn*, *biffko* och *ledtråd*. Om förleden slutar på *-el*, *-en*, *-er*, *-on* så tillkommer inget *s* i fogen: *hyvelspån*, *vattenförsörjning*, *fingervante*, *helgongloria*. Detsamma gäller vid följande ändelser: *-ande*, *-ende*, *-else*, *-are*, *-erska*, *-inna* samt de slutbetonade ändelserna *-eri*, *-i*, *-ist*, *-ad*, *-ett*, *-id*, *-ik*, *-on*, *-ur*, och *-yr*. (Söderbergh 1968:16 f.)

Vid suffixet *-ing* kommer det vanligtvis ett *s* till i fogen som i *ordningsvakt* och *vandringspris*. (Söderbergh 1968: 17.)

5.2.2.2 Fogen vid sammansatt förled

Sammansatta förled får oftast ett *s* i fogen, jämför t.ex. *båtfärd* med *motorbåtsfärd*. Ett *s* sätts så gott som alltid ut om det senare ledet i sammansättningen är enstavigt eller om den sammansatta förleden slutar på *-ing*. Ett fog-*s* saknas alltid om förleden slutar på *s-* eller *sje-ljud* och oftast finns inget *s* i fogen om förleden slutar på ändelserna *-ande*, *-ende*, *-else*, *-are*, *-(er)ska*, *-inna*, *-el*, *-en*, *-on*, *-ar*, *-er* eller *-or*. Nybildade substantiv med sammansatt förled har en tendens att sakna *s* i fogen. Detta gäller speciellt tekniska termer, men även inflytandet från engelskan kan spela in. (Söderbergh 1968: 18 f.)

5.3 Avledning

En avledning är ett ord som bildats genom att ett ord tillfogats ett eller flera affix. Avledningarna kan ha både prefix och suffix och dessa avledningsmorfem kan inte uppträda som självständiga ord utan förekommer alltid i samband med ett rotmorfem, som kan uppträda självständigt. Liljestrand gör en indelning av avledningsmorfemen i tre grupper på basis av deras ursprung. Nordiskt ursprung har suffixen *-ning* och *-lig* i t.ex. *gästning* och *laglig* samt prefixet *o-* i t.ex. *obruten*. Tyskt ursprung har suffixen *-erska*, *-inna*, *-bar*, *-aktig* och de återfinns i orden *sömmerska*, *lärarinna*, *underbar* och *slösaktig*. Exempel på ursprungligen tyska prefix är främst *be-* och *för-* som förekommer i t.ex. *benåda* och *förarga*. Den tredje gruppen utgörs av avledningsmorfem med grekiskt eller latinskt ursprung och de utgörs t.ex. av *anti-*, *auto-*, *pro-*, *pre-* bland prefixen och de förekommer i ord som *antites*, *automat*, *producera* och *prefekt*. Bland suffixen finns bl.a. *-or/tor*, *-al*, *-iv* som uppträder i ord som *rektor*, *kommunal* och *kvantitativ*. (Liljestrand 1975: 47 f.)

Produktiva led kan med tiden bli allt mer betydelselösa och få en allmännare innebörd och därmed övergå till att bli avledningsmorfem. Detta gäller speciellt efterled. Ett exempel på detta fenomen är *kunglig*, där *-lig* kommer från det fornsvenska *-liker* alltså *lik kungen*. Idag finns *lik* som ett självständigt morfem, medan *-lig*, på grund av att det, dels ändrat ljudform, dels endast har en allmän betydelse, och numera ses som ett suffix.

Ett annat exempel på morfem som övergått till att alltmera vara suffix är *-man* i t.ex. *riksdagens talman* och *barnombudsman*. Tidigare var det verkligen fråga om en manlig person, men numera kan också kvinnor inneha dessa befattningar och därmed övergår morfemet *man* till att bli en ändelse. (Liljestrand 1975: 44 ff.)

5.4 Avledda sammansättningar

Avledda sammansättningar är ord som uppkommer då en avledning och en sammansättning bildas samtidigt. Exempel på detta fenomen är ordet *fyrhörning* där det inte går att skilja t.ex. rotmorfemet *fyra* från *-hörning* för det existerar ingen sådan avledning i svenskan. Avledningen med *-ing* och sammanslagningen mellan *fyra* och *hörn* måste alltså ske samtidigt. (Liljestrand 1975: 44)

5.5 Övriga

Gruppen övriga består av olika ordbildningstyper som består av förkortningar, retrograderingar och kontaminationer. Förkortningarna kan vara av olika art och uppstå genom avkortning i slutet som i ordet *bio* från *biograf*. Det finns även förkortningar med klammerform exempel på detta är *kvalmatch* som tidigare hette *kvalificeringsmatch*. En tredje typ av förkortning är t.ex. då namnet på ett företag eller en institution förkortas så att man bara läser begynnelsebokstäverna antingen i ett som i *ASEA* eller var för sig som i *FN*. Det finns även ord som är mellanting mellan kortord och initialord som *P-plats* och *ubåt*. (Söderbergh 1968: 177-179.)

När ett verbalsubstantiv ger upphov till ett verb är det fråga om retrogradering t.ex. ur ordet *livräddning* bildas *livrädda*. Denna form av ordbildning följer ordbildningen i *rädda*, *räddning* men är omvänd i förhållande till denna och kallas därför retrogradering. (Söderbergh 1968: 179 f.)

Det förekommer även kontaminationer bildade så att två ord blandas samman till ett nytt ord som *knappast* och *ingalunda* blir *knappelunda*. Detta sker vanligen oavsiktligt och de nya orden är sällan långlivade. (Söderbergh 1968: 180.)

6. ORDBILDNING HOS TERMER FÖR SKADEINSEKTER OCH VÄXTSJUKDOMAR

Jag kommer i detta kapitel att presentera ordbildningsstrukturen hos termer för skadeinsekter och växtsjukdomar. Termerna är till övervägande del ettordstermer (476 stycken) medan flerordstermerna är ganska få (85 stycken). Även lånord som termer är av intresse, liksom förkortningar i termer för skadeinsekter och växtsjukdomar. I de följande avsnitten diskuterar jag först ettordstermer och senare flerordstermer, lånord samt förkortningar.

6.1 Ettordstermer

Ettordstermerna dominerar i materialet och ettordstermerna domineras i sin tur helt av sammansättningarna. Avledningar som annars förekommer relativt frekvent i det svenska språket är ytterst få bland de studerade termerna. Bland de enkla orden finns det ord som man kan ifrågasätta om de alls är termer för skadedjur och växtsjukdomar t.ex. *myror*, *harar* och *fåglar*, men jag har valt att betrakta dem som termer eftersom de finns med i sakregistret på grund av de skador de förorsakar och inte som allmänna företeelser.

Bland ettordstermerna är sammansättningarna 407 stycken, de enkla orden är 19 till antalet och avledningarna utgör 46 stycken samt de avledda sammansättningarna finns representerade 5 gånger. En av termerna är svårbestämd eftersom den är ett latinskt lånord, nämligen *Gloeosporium-röta*, men jag har ändå placerat den bland de sammansatta termerna (Jfr *Ascochyta – komplexet* i avsnitt 3.3). *Gloeosporium* är ett gammalt släktnamn som omfattar tre svamparter som angriper äpplen. Skadan syns på lagrad frukt genom att det uppkommer ljusbruna fläckar som är lite insjunkna och i kanten är de mörkare bruna (Faktablad nr 70). Gamla släktnamn hänger med i det praktiska trädgårdsarbetet, nya namn kan ha svårt att få fäste och detta gäller speciellt vetenskapliga namn, som kan ändras ibland eftersom nya släktband har uppdagats och gamla släktförhållanden har visat sig vara felaktiga.

Nedan finns en tabell över hur de studerade termerna fördelar sig i fråga om ordbildningstyp. I tabellen syns också antalet flerordstermer även om de behandlas senare (i avsnitt 6.2) i min avhandling.

Tabell 1 Fördelningen av termer för skadedjur och växtsjukdomar på ettordstermer respektive flerordstermer. Inom parentes anges ordbildningstypernas fördelning hos ettordstermerna på det totala antalet termer och under %E anges deras fördelning hos det totala antalet ettordstermer. (f = frekvensen hos det totala antalet termer, fE = frekvensen hos ettordstermerna och %E = procentuell fördelning bland ettordstermerna.)

	f	fE	%	%E
Ettordstermer	476		85	
Sammansättningar		406		85
Enkla ord		19		4
Avledning		46		10
Avledda sammansättningar		5		1
Flerordstermer	85		15	
Summa	561	476		

Den klart dominerande ordbildningstypen bland ettordstermerna är sammansättning och hela 85 % av alla termer hör till sammansättningarna. Sammansättningarna är långa och det är ofta endast ett kort morfem som skiljer dem åt t.ex. *vinbärs**bark**gallmygga*, *vinbärs**blad**gallmygga* och *vinbärs**blom**gallmygga*. På detta sätt är det enkelt att få fram nya termer till nya begrepp genom att bara byta ut ett morfem i sammansättningen till ett annat. Termerna blir då också mycket beskrivande, men nackdelen är att de blir långa och otympliga.

De enkla orden är få, 19 stycken, likaså avledningarna som är 46 stycken. Bland de enkla orden finns benämningar på insekter och djur, t.ex. *trips* och *harar*, en annan grupp utgörs av främmande ord, t.ex. *fyllodi*. Avledningarna utgörs dels av främmande ord, t.ex. *viroider* och *reversion*, dels av ord med svensk grund som *förgröning*. Avledda sammansättningar, t.ex. *tusenfoting*, finns representerade endast med några enstaka termer.

I det följande behandlar jag separat i egna avsnitt enkla ord, sammansättningar, avledning och avledda sammansättningar bland ettordstermerna.

6.1.1 Enkla ord

De enkla orden är få i materialet och karakteristiskt för dem är att de flesta av dem går att placera i en av två grupper. De är antingen ord som kan anses höra till allmänspråket t.ex. *fåglar* och *snäckor* eller så har de en främmande framtoning som gör att de skiljer ur som främmande ord t.ex. feromon och *trips*.

De ord som man kan kalla svenska som *harar*, *sniglar*, *fåglar* m.fl. består av ett rotmorfem med pluraländelse. Pluraländelsen gör att termen uppfattas som en term för skadedjur och växtsjukdomar eftersom t.ex. *harar* här omfattar alla hararter och de skador de åsamkar odlingsväxter. De två arterna vi har i Finland *gråhare* och *fälthare* ger samma skador och därför är det inte motiverat att särskilja dem. Ord som generellt saknar pluraländelse är givetvis utan som *skorv*, där man avser sjukdomen, *mösk* och *rost*. En term avviker och det är *mullvad*, som står i singularis. *Mösk* är troligen ett dialektalt ord som är en benämning på de skador som uppkommer på äpplen vid kalciumbrist (Yara VitaCaltrac 3.4.2007.)

Främmande ord som termer är förhållandevis långa jämfört med de svenska. Detta kan tyda på att de i sina ursprungsspråk är sammansättningar eller avledningar, men eftersom de tagits in som sådana i svenskan gör jag ingen speciell etymologisk analys på dem utan jag betraktar dem som enkla ord. Exempel på sådana är *feromon*, ett ord som kommit att användas allt mer i svenskan, andra exempel är *antraknos* och *fyllodi*, som båda är mera specifika exempel på termer för skadedjur och växtsjukdomar.

6.1.2 Sammansättningar

Sammansättningarna är en mycket omfattande grupp bland termer för skadedjur och växtsjukdomar. I denna grupp ryms allt från korta termer på minst 6 tecken t.ex. *kålfly* och *lökmal* till de betydligt längre termerna *pommonbladgallkvalser* med 22 tecken eller *jordgubbsbladnematod* med 20 tecken.

Sammansättningar som består av två rötter är 193 stycken. Ofta finns värdväxtens namn med i sammansättningen som i *björkrost* och *narcisskvalster* där *björk-* och *narciss-* står som förleder. Björkrostangrepp visar sig som en orange beläggning på undersidan av bladen, därav förmodligen benämningen rost. Om björken gulnar eller får gulbruna blad innan hösten kommit så kan det vara fråga om björkrost. Beläggningen på bladens undersidor avslöjar angreppet. Unga plantor kan torka bort helt på grund av rosten medan gamla träd vanligen klarar sig. Björkrosten är en svamp som växlar värd, björken är den första värden medan den andra är lärk. Björkrosten kan dock klara sig helt utan värdväxten lärk. Björkrosten angriper även alar. (Faktablad nr 107.)

Narcisskvalster är namnet till trots vanligt förekommande på amaryllis, som vid angrepp får röda strimmor på blad, blomskåft, foderblad och lökfjäll. Bladen blir förvridna och blommorna blir missbildade och dör. Skadan på amaryllis benämns *rödbränna*, med tydliga referenser till utseendet på skadan och det är också namnet på liknande skador som orsakas av en svamp *Stagonospora curtisii*. Det är fråga om dvärgkvalster som främst förökar sig partenogenetiskt, alltså utan befruktning. De lever av unga delar av plantan och de vill ha det varmt (20-25 °C) och mörkt. Narcisskvalster kan angripa förutom amaryllis även narcisser och andra växter inom familjen *Amaryllidaceae*.(Faktablad nr 95)

Det kan också vara fråga om en viss del av växten som angrips som exempelvis i *kärnröta*, *bladmögel* och *blomflugor* där växtdelarna *kärna*, *blad* och *blomma* har gett element till förleder. *Kärnröta* är en sjukdom som uppträder på tulpanlökar. Den orsakas av små lökkvalster, som äter upp blomanlaget och förvandlar det till en brunsvart massa. Kärnröten syns inte utanpå löken, utan skadan blir uppenbar först vid drivning då plantan blir liten och förvriden samt får ett underutvecklat rotsystem.(Faktablad nr 64)

Första delen av sammansättningen kan även ange konsistensen på det angripna stället, exempel på detta är *mjukröta*, *läderröta* och *filtröst*, där *mjuk* direkt relaterar till konsistens, medan *läder* och *filt* implicit antyder konsistens. *Mjukröta* förekommer hos tulpan och benämner ett angrepp av en svamp, som gör att löken blir mjuk, våt och grå

(Faktablad nr 35). *Läderröta* är också en svampsjukdom som då den angriper omogna jordgubbar ger en matt läderartad yta hos de drabbade bären (Faktablad nr 120). Svampsjukdomen *filtröst* kan på sensommaren och hösten ses på angripna svarta vinbärsbuskar i form av en gul eller orange filtaktig beläggning som senare mörknar till brunt (Faktablad nr 116).

Färgen kan också vara en rot i sammansättningar som i *blåskorv* och *gråsuggor*. I vissa fall kan termen helt utgå ifrån utseendet på den angripna växten eller växt delen som i *kattäpple*. Ett träd som angripits av den sjukdomsalstrare som ger *kattäpple* får äpplen som stannar i utvecklingen och förblir små gröna kartar medan en del av äpplena växer, men får en avvikande, brunröd färg (Växt Eko 5.6.2006).

Till och med lukten som i *bärfisar* eller beteendet som i *parasitsteklar* kan bidra till namngivningen. I sammansättningen *bärfis* står ordet *fis* som slutled och indikerar den starka, obehagliga lukt som insekten utsöndrar från särskilda stinkkörtlar (Faktablad nr 19). Enligt *Illustrerad svensk ordbok* (1964: 313) är *fis* ett vardagligt uttryck för fjärt eller väder (i betydelsen att släppa väder), en annan betydelse för *fis* är som skällsord och det kan då översättas med *odugling* eller *skit*.

Den andra delen av sammansättningen anger för det mesta typen av angripare t.ex. *fjäril* i *frostfjäril* och *mögel* i *vitmögel*. Det andra ordet i sammansättningen kan också vara av en mer allmän typ, som snarare anger resultatet än det som orsakat skadan t.ex. *torka* i *frosttorka* och *död* i *kvistdöd*.

Det finns även sammansättningar som består av flera led än två dvs. en rot har fogats till en existerande sammansättning. Ragnhild Söderbergh skriver i sin bok *Svensk ordbildning* (1968: 7 f.) att sammansättningar till övervägande del är tvåledade, men att leden i sin tur kan bestå av sammansättningar. Bland termerna för skadedjur och växtsjukdomar kan roten antingen fogas till början som *virus* i *virusgulsot* eller till slutet som *stekel* i *vinbärsstekel*. Denna typ av sammansättning är den nästvanligaste med 127 representanter i mitt material. Mycket vanligt inom denna grupp är att den angripna växtens namn finns först i sammansättningen. Några exempel är *kålgallmygga*,

hallonblomvivel, *fläderbladlus* och *liljegråmögel*, med växterna *kål*, *hallon*, *fläder* och *lilja* som förleder. En del termer beskriver mera ingående hur angriparen ser ut. Exempel på dem är *noshornsbagge* och *näbbstinkfly*. Hanar av arten norhornsbagge, som är en upp till 40 mm lång skalbagge, har ett karakteristiskt framträdande, bakåtböjt horn på huvudet. Honorna har ett betydligt mindre framträdande horn (Faktablad nr 27). Näbbstinkflyet har utstickande mundelar, som bidragit till artens namn (Faktablad nr 19).

6.1.2.1 Primära sammansättningar

Söderbergh (1968: 7f.) påpekar att en sammansättning i de flesta fall består av två led och att de leden i sin tur kan vara sammansatta en eller flera gånger. Hon ger *arbetsmarkandsstyrelsen* som exempel där är förleden sammansatt av orden *arbete* och *marknad*.

Sammansättningar kan kallas primära då sammansättningen består av två led, där ett led består av ett morfem, som i *bil-tak* eller *student-kår*. På samma sätt kan man gå vidare i indelningen och tala om sekundära sammansättningar när ett led fogas till en primär sammansättning och tertiära när ett nytt led fogas till en redan existerande sekundär sammansättning.

Termerna för skadedjur och växtsjukdomar består till en stor del av primära sammansättningar. Exempelvis *sorgmyggor* är en sammansättning som består av förleden *sorg* och efterleden *myggor*. I detta fall är förleden ett abstrakt substantiv *sorg*, som inte är så vanligt bland termerna i mitt arbete, det kommer antagligen av att dessa insekter är svarta (Faktablad 28). Efterleden står i pluralis, *myggor*, kanske är det för att om man i sin odling ser en mygga så finns det med största säkerhet flera. Sorgmyggorna finns i naturen och deras larver lever av dött växtmaterial. På odlingsväxter kan de t.ex. äta upp rötterna på sticklingar så att de inte rotar sig utan börjar ruttna vid stambasen (Faktablad 28).

En speciell sort av primära sammansättningar utgörs av sammansättningar med en färg som förled. Exempel på dessa sammansättningar är *gråsuggor*, *grönmögel* och *guldbaggar*. Förleden i termen *gråsuggor* består av färgen *grå*, medan efterleden består av substantivet *sugga* i pluralis. Dessa små kräftdjur finns vanligen bland döda växtdelar, de är gråa till färgen och rätt runda om kroppen vilket kan föra tankarna till grisens rundhet därav namnet *gråsugga* (Douwes m.fl. 1997: 7). Sammansättningen *grönmögel* består av förleden *grön*, som är en färg och efterleden *mögel*, som anger typen av angripare. Grönmögel, som angriper blomsterlökar och har ett karakteristiskt grönluddigt utseende, är faktiskt en svamp som tillhör släktet *Penicillium* (Faktablad 31). Termen *guldbaggar* har även den en efterled i plural, förleden består av ordet *guld*, som jag i detta fall anser vara en färgangivelse. Guldbaggar utgör inget hot mot odlingsväxter, men de väcker uppmärksamhet med sin vackert metallglänsande kropp. Guldbaggarna hör till skalbaggarna. (Faktablad 27).

Primära sammansättningar har oftast ingen fogebokstav, men undantag finns som i termen *morotsfluga*. När förleden *morot* fogas samman med efterleden *fluga* så kommer det in ett *s* mellan de båda leden. Morotsflugan är en vanlig skadeinsekt som främst angriper morötter genom att morotsflugans larver äter på rötterna, så att småplantor dör och större plantor får slingrande gångar (Faktablad 77).

Bortfall av vokal i fogen kan ses i t.ex. följande termer *häxringar*, *klocktorka* och *kärnröta*. Termen *häxringar* är en primär sammansättning av substantiven *häxa* och *ring* där förleden *häxa* har mist sitt slut-a. *Häxring* är benämningen på ett fenomen som i folkmun har många andra namn som *älvringar*, *häxdans* och *älvdans*. Det är fråga om svampar som aktivt växer utåt i en ring, medan de i mitten efterhand dör bort. Det speciella sättet som svamparna växer på samt att de påverkar det omgivande gräset har satt igång fantasin hos folket och därigenom har benämningen *häxringar* uppkommit. *Häxringarna* kan skada gräset där de växer eller stimulera grästillväxten, eller inte påverka gräset alls (Faktablad 21).

En term som är en primär sammansättning består av ett räkneord och ett substantiv nämligen *tvestjärt*. Förleden *tve-* förekommer i sammansättningar i betydelsen två

(SAOL 2006). Tvestjärtar är främst ett nyttodjur i odlingssammanhang, men den kan angripa prydnadsblommor som rosor, dahlior, viol och klematis. Den suger då på kronblad, knoppar och blad. Kronbladen blir trasiga och skotten kan bli så kallade blinda skott. (Faktablad 167.) Tvestjärten har en kraftig tång i bakändan och därifrån kommer dess benämning (Douwes m.fl. 1997:48).

Två termer består av ett namn och ett substantiv, dessa två är *sitkalus* och *lagriabagge*. Den förstnämnda termen *sitkalus* består av namnet *sitka*, som även förekommer i *sitkagran* och etymologiskt sett är detta en benämning på något som kommer från ett område i Alaska som kallas Shi. (Den virtuella floran 21.6.2006, Corneliuson 2000: 514). Efterleden består av ordet *lus*. Sitkalusen angriper både tallar och granar och kan vid kraftiga angrepp ge missfärgningar på barren (Faktablad 91). *Lagriabagge* är också en primär sammansättning. Denna bagge angriper bären på jordgubbarna och lämnar spår efter sig i form av gnagspår eller håligheter. Den är 7-10 mm lång och har håriga, gulbruna täckvingar och svarta ben. Dess vetenskapliga namn är *Lagria hirta* och därifrån kommer förleden *lagria* i benämningen *lagriabagge* (Faktablad 149). *Ullbagge* är en annan benämning på samma skalbagge (Douwes m.fl. 1997: 86), men då har man vid benämningen tagit fasta på att baggen på ovansidan har en gles behåring (Douwers m.fl. 1997: 86), som gör att den ser lite luddig ut.

6.1.2.2 Sekundära sammansättningar

Sekundära sammansättningar består av sammansatta sammansättningar t.ex. *över-ljuds-flyg-plan* där *överljud* och *flygplan* är primära sammansättningar, som fungerar som ord var för sig, dessa två ord har fogats samman till en sekundär sammansättning.

Materialet innehåller några sekundära sammansättningar. Ett exempel är *barrträdspinnkvalster* där förleden *barrträd* är en sammansättning av *barr* och *träd*, ett -s- finns i fogen mellan förleden och efterleden *spinnkvalster* som är en sammansättning av *spinn* och *kvalster*. Barrträdspinnkvalster angriper främst barrträd av *Picea* dit vår vanliga skogsgran *Picea abies* hör. Angreppet syns genom att det bildas sugskador på

barren, som då blir gula från basen och kvalstren bildar även en karakteristisk spinnväv (Faktablad om växtskydd nr 134).

Söderbergh (1968: 18 f.) skriver att om förleden är sammansatt så kommer det oftast ett -s- i fogen, men hon tillägger även att det finns en tendens att slopa s:et i nybildade substantiv med sammansatt förled.

Det finns ytterligare några sekundärt sammansatta termer som har ett -s- i fogen t.ex. *jordgubbsbladnematod*, *snödroppsgråmögel* och *krusbärsmjöldagg*. Den sekundära sammansättningen *jordgubbsbladnematod* består av förleden *jordgubbe*, som vid sammanslagningen har tappat e:et, och efterleden *bladnematod*. Jordgubbsbladnematoden är en av de värre skadeinsekterna på jordgubbsplantor och angreppen syns bäst på våren då plantan får missbildade blad som först är en aning röda och senare blir mörkt gröna. Skörden blir avsevärt mycket mindre och jordgubbarna är deformerade. Även den andra termen *snödropp* har mist sitt slut-e vid sammanslagningen med efterleden *gråmögel* och istället har ett -s- tillkommit i fogen. Snödroppsgråmögel angriper löken hos snödroppen och är angreppet svårt så bildas inga blad utan löken är ruten. Vid lättare angrepp bildas blad och blommor men de vissnar och faller till sidan (Faktablad nr 51). Det tredje exemplet är *krusbärsmjöldagg* där förleden utgörs av *krusbär* och efterleden av *mjöldagg*. Även här har det fogats till ett -s- mellan de båda leden. Krusbärsmjöldagg är en svampsjukdom som angriper både krusbär och vinbär, hos krusbären syns mjöldaggen även på bären. Först är mjöldaggen ljus till färgen och senare mörknar den till rostbrun (Faktablad nr 63).

Minst lika vanliga är sammansättningar utan -s- i fogen t.ex. *violskottgallmygga*, *hallonbarkgallmygga* och *mjölktistelbladlus*. Termen *violskottgallmygga* är en sammansättning som består av efterleden *gallmygga*, men förleden är lite svårare att bestämma om den är en sammansättning av *viol* och *skott* eller om *skott* hör ihop med *gallmygga* alltså *skottgallmygga*. Violskottgallmygga angriper främst åkerviol och styvmorsviol, alltså inte odlade arter. Angripna plantor får missbildade anhopningar av vithåriga, uppåtrullade förtjockade blad och uppsvällda blomknoppar. I gallbildningarna finns blekorange larver som efterhand förpuppas (Faktablad nr 169). Samma fenomen

dyker upp i den andra termen *hallonbarkgallmygga* där det också är vanskligt att avgöra om *bark* är en led i sammansättningen *hallonbark* eller i *barkgallmygga*. Det mest logiska alternativet hade varit *hallonbark* och *gallmygga*. Hallonbarkgallmygga gör att skotten hos hallon får mörka insjunkna fläckar och under barken finns orangeröda larver i grupper. Den är svår att bekämpa eftersom den lever under barken (Faktablad nr 11). Den tredje termen *mjölkdistelbladlus* är dock ett typiskt fall av sekundär sammansättning där förleden *mjölkdistel* är en sammansättning av *mjölk* och *distel* och efterleden är en sammansättning av *blad* och *lus*. Mjölkdisteln eller åkermolken är en vanlig gulblommig växt med tandade blad som växer på näringsrik jord (Stenberg & Mossberg 1992: 485). Mjölkdistelbladlusen angriper inte bara åkermolke utan även svarta vinbär på vilka den övervintrar i form av svarta ägg, som läggs intill knopparna på vinbärsbusken. Bladkanten på svarta vinbärens blad böjer sig neråt vid angrepp av mjölkdistelbladlusen. (Faktablad nr 154)

6.1.2.3 Tertiära sammansättningar

Tertiära sammansättningar förekommer i mitt material om än de är ganska få t.ex. *vinbärsblomgallmygga*, *vinbärsbladgallmygga* och *vinbärsbarkgallmygga*. *Vinbärsblomgallmygga* består av sammansättningarna *vin-bär* och *gall-mygga*. Mellan dessa två led finns ytterligare ett led som består av ett morfem, nämligen *blom*. Detta morfem kan tänkas höra i första hand ihop med både *vin-bär* alltså *vin-bär-s--blom* eller med *gall-mygga* då det blir *blom--gall-mygga*. Den tertiära sammansättningen uppkommer då någon av dessa två sekundära sammansättningarna fogas till respektive av de primära sammansättningarna *vin-bär* eller *gallmygga* till *vin-bär-s--blom---gall-mygga* eller *vin-bär-s---blom--gall-mygga*. Den mest logiska tolkningen är att utgångspunkten är *vin-bär-s--blom*, eftersom en sammansättning *blomgallmygga* är alltför allmän, medan sammansättningen *vinbärsblom* är mer specifik. På liknande sätt blidas de tertiära sammansättningarna *vinbärsbladgallmygga* och *vinbärsbarkgallmygga*, där *blad* och *bark* på samma sätt som *blom* närmast hör samman med sammansättningen *vinbär*.

Vinbärsblomgallmyggan är ett problem främst i fritidsodlingar i mellersta och norra delen av landet. Myggan kommer fram på våren och lägger ägg i blomknopparna, som sväller och blir ballongformade gallbildningar. Inne i gallbildningarna finns orangea 2,5-3 mm långa larver. Efter fyra veckor är larverna fullvuxna och de återvänder då till marken där de förpuppas för att göra ett nytt angrepp följande år. (Faktablad nr 154.)

Vinbärsbladgallmyggans larver, som är vita eller svagt orangea till färgen angriper bladen i skottspetsarna och detta leder till gallbildningar. Angripna blad blir förkrympta, vridna och veckade. De fullvuxna larverna övervintrar som puppor i jorden och under sommaren hinner minst två generationer kläckas. Vinbärsbladgallmyggan finns i hela landet, men kan bekämpas med olika gifter.(Faktablad nr 154.)

Vinbärsbarkgallmyggans larver lever mellan barken och veden och förstör ledningsbanorna där. Unga larver är genomskinliga, senare blir de orangeröda. Barken på angripna ställen blir mörk och insjunken. Fullvuxna larver söker sig till marken där de spinner en kokong och förpuppas. Övervintringen sker i kokongen och under en sommar hinner minst två generationer utvecklas. Vinbärsbarkgallmyggan är svårbekämpad eftersom den lever så skyddat. Den finns främst i södra Sverige.(Faktablad nr 154.)

6.1.3 Avledning

Bland avledningarna i mitt material dominerar avledningsändelsen *-sjuka*, som kan härledas från ordet *sjukdom*. Ordet *sjuka* finns som uppslagsord i *Illustrerad svensk ordbok* (1964: 1362) och där anges det som synonym till *sjukdom* speciellt inom växt- och djuriket och som exempel ges bl.a. *potatissjuka*. Thorell (1981: 15) visar på att vissa sammansättningar är på väg att bli suffixavledningar. Han ger som exempel *-lös* i *grundlös*, *modlös* och *planlös* där *lös* alltmer övergår till att vara ett avledningsuffix med betydelsen 'som saknar'. Växtskyddsterminologin uppvisar ett mycket frekvent bruk av *-sjuka* där betydelsen är rätt vag och snarare anger att det är fråga om ett problem för växten av mera allmän art. Det finns hela 33 stycken avledningar med denna ändelse och exempel på den är *almsjuka* och *blomkålssjuka*. Jag har därför valt

att se på *-sjuka* som en avledningsändelse istället för en rot, men det är fråga om ett gränsfall. Liljestrånd (1975: 44) skriver att produktiva led har tendens att bli avledningsmorfem. Efterlederna är speciellt utsatta för att bli omvandlade till suffix. Dessa efterled förekommer dels som självständiga ord, dels som betydelsvaga efterled. Liljestrånd (1975: 44-46.) ger bland andra *-medveten* i *modemedveten*, *prismedveten*, *kvalitetsmedveten*, *-säker* i *barnsäker*, *halksäker*, *trafiksäker*, *träffsäker* och *-tålig* i *disktålig*, *slagtålig* och *värmetålig* som exempel på efterleder som är övergångsformer mellan fria och bundna morfem. Det som eventuellt kan tala emot mitt antagande att *-sjuka* skall betraktas som avledning är att alla exempel som Liljestrånd ger på övergångsformer är adjektiv till exempel *tålig* och inte substantiv som *sjuka*.

Ett liknande fall som jag valt att se som avledningsändelse är *-bränna*, som uppträder tre gånger bl.a. i *bladbränna*. Ändelsen *-bränna* kommer från verbet *bränna* och åsyftar de skador som för hög temperatur kan åstadkomma eller skador som liknar dem. Bladbränna är en form av skada på jordgubbsblad som uppkommer efter angrepp av en svamp, bladen får då små rödbruna, torra fläckar som kan flyta ihop (Faktablad nr 120).

Det finns några ord som kan inordnas i svenskan, men som inte är allmänspråkliga t.ex. *förgröning* och *glasighet*. Termen *glasighet* består av roten *glas* och suffixen *-ig* och *-het* och är den enda avledningen med *-het* som ändelse. Ordet *glasig* finns upptaget i SAOL (2006: 290) där det står att det betyder glasliknade. I *Illustrerad svensk ordbok* (1964: 453) ses det som ett självständigt ord i betydelsen som liknar glas, glasartad. Suffixet *-ig* är en adjektivbildande ursprungligen lågtysk ändelse, här anger den att någonting liknar *glas* (Liljestrånd 1975: 72-74). Ändelsen *-het*, som har sitt ursprung i tyskan, används här för att uttrycka en egenskap, alltså att något är glasartat (Liljestrånd 1975: 64). *Glasighet* är en fysiologisk skada på bl.a äpplen som uppkommer då trädet lider brist på kalcium. Bristen yttrar sig i att det uppkommer en svag, genomskinlig vävnad (Faktablad nr 177).

Förgröning innebär att blomblad omvandlas till gröna eftersom växten har angripits av submikroskopiska växtpatogener, alltså sjukdomsalstrare som är så små att de inte syns med hjälp av vanligt mikroskop (Faktablad nr 143). Termen *förgröning* består av roten

grön med prefixet *för-* och suffixet *-ing*. Det finns ytterligare ett par termer med *-ning* som ändelse till exempel *kastning*. Denna term har roten *kast*. En förklaring är att *kastning* eventuellt kommer från verbet *kasta*. Här är det fråga om att knoppen på hyacinter på grund av t.ex. felaktig temperatur avstöts (Faktablad nr 66).

Två termer har ändelsen *-are* nämligen *vecklare* och *knäppare*. Roten är ett verb *veckla* respektive *knäppa*. I båda fallen är det fråga om skadeinsekter, som fått sina benämningar från ett visst arttypiskt beteende. Söderbergh (1968:64) kallar denna typ av avledning för utövare av verksamhet och hon skriver vidare att avledningen kan bytas ut mot ”en som” + verbet i finit form. Mina exempel blir då *en som vecklar* och *en som knäpper*. Ytterligare en ändelse förekommer och det är *-ion*, både i formen *-sion* i *reversion* samt i formen *-tion* i *proliferation*.

6.1.4 Avledda sammansättningar

Mitt undersökningsmaterial innehåller även fem exempel på avledda sammansättningar. En term som är typisk bland termer för skadedjur och växtsjukdomar är *småbladighet* där rotmorfemet *små* fogats till en avledning av *blad* nämligen *bladig*. Till detta har även avledningsändelsen *-het* tillkommit. *Bladighet* är inte något självständigt ord i svenskan. Därför måste termen *småbladighet* hänföras till avledda sammansättningar (Jfr avsnitt 5.4) och inte till sammansättningar eller avledningar. *Småbladighet* är en fytoplasmasjukdom som angriper lingon och blåbär (Faktablad nr 143).

En annan mera allmänspråklig variant på avledda sammansättningar är *tusenfoting*, som består av roten *tusen* och avledningen *-foting*, som inte är ett självständigt ord. Samtidigt som ordet *tusen* fogats ihop med *fot* har även avledningsändelsen *-ing* satts till (Jfr avsnitt 5.4).

De tre övriga termerna är *träddödare*, *bladhornigar* och *gallbildningar*. Träddödare eller allmän trädfjäril uppträder i ett stadium som larver på pil, poppel, björk, fruktträd och andra lövträd. Larven gör först gångar mellan barken och veden. Sedan borrar den

sig djupare in i veden och den stannar 2-4 år i trädet innan den förpuppas. Larven blir 8 mm lång och har blank kötröd rygg med gles borst. (Faktablad nr 162.)

Thorell (1981:83 f.) konstaterar att de avledda sammansättningarna vanligen utgör substantiv eller adjektiv. I mitt material är exemplen substantiv.

6.2 Flerordstermer

Flerordstermerna, som är 85 till antalet, består vanligen av två ord, men det förekommer termer som har tre och upptill sex ord. Nedan kommer jag att behandla de två störta grupperna dvs. tvåordstermer och treordstermer under egna rubriker medan de med fyra eller flere ord presenteras närmare under rubriken övriga flerordstermer. Nedan finns en tabell som återger fördelningen för antal ord per term för skadedjur och växtsjukdomar. Hela 72 termer av 85 är tvåordstermer. Termer med tre ord är fem till antalet och termer med fyra ord förekommer i tre fall, medan termer med fem och sex ord hör till undantagen med två representanter respektive en representant.

Tabell 2 Tabell över fördelningen på antalet ord per term hos termer för skadedjur och växtsjukdomar. På raden som börjar med %F anges flerordstermerna beroende på hur många ord de består av i procent i förhållande till det totala antalet flerordstermer. På raden som börjar med % A finns motsvarande procenttal i förhållande till det totala antalet termer.

Antal ord per term	två ord	tre ord	fyra ord	fem ord	sex ord
Antal termer	72	6	4	2	1
%F (F=85)	~85 %	~7 %	~5 %	~2 %	~1 %
%A (A=561)	~13 %	~1 %	~1 %	~0 %	~0 %

Nedan följer en presentation av tvåordstermer som i kraft av att de är så många får ett eget avsnitt. Övriga flerordstermer presenteras tillsammans i ett avsnitt.

6.2.1 Tvåordstermer

Tvåordstermerna är ordfogningar där första delen vanligen består av ett adjektiv. Det finns någon term vars första ord är ett substantiv i genitiv samt även några substantiv med apposition.

6.2.1.1 Tvåordstermer som består av adjektiv plus substantiv

Nedan finns tvåordstermer som består av ett adjektiv och ett substantiv, där adjektivet är betämningsord till substantivet som då är huvudordet. Adjektiv som uttrycker något om färgen hos skadedjuret eller växtsjukdomen är vanligast med 19 stycken representanter, men adjektiv som beskriver storleken (16 stycken) och utseendet (10 stycken) är också frekvent förekommande. Två lite mindre grupper, med vardera fem termer, utgör de adjektiv med huvudord som hänvisar till geografisk hemvist och förekomst. Därutöver finns sju stycken termer med adjektiv som inte kan sammanföras till en gemensam grupp eller till någon av de övriga grupperna.

Färg

Den största gruppen med 19 stycken termer utgörs av termer som betecknar både färg och nyans t.ex. *vita flygare*, *ljus ringröta*, *guldgul lindmätare* och *vitgördlad rosenbladsstekeln*. Dessa fyra termer har jag valt ut för att de på olika sätt visar hur färgtermerna kan se ut. Den första termen *vita flygare*, har en första led som består av en enkel färgbeteckning. Hos den andra termen *ljus ringröta* betecknar första ledet en nyans. I den tredje termen *guldgul lindmätare* utgör det första ledet en exaktare färgbestämning i form av en sammansättning medan första leden i den fjärde termen *vitgördlad rosenbladsstekeln* ger en precis angivelse av både färg och färgens position på stekeln.

Vita flygare eller *mjöllöss* är vanliga i växthuskulturer. Den fullbildade insekten, som är 2 mm lång och har två vingar, är snövit till färgen på grund av ett vaxpuder, som täcker hela insekten. Innan insekten når slutstadiet går den igenom fyra olika larvstadier, då larven i alla stadier suger växtsaft ur bladen på odlingsväxterna. De klibbiga och

sockerhaltiga exkrementerna orsakar störst skada eftersom de drar till sig sotdaggsvampar. (Faktablad nr 24.)

Ljus ringröta är en bakteriesjukdom hos potatis. Bakterien angriper kärldrängarna hos potatis och i knölarna på angripna plantor bildas i kärldrängen ett luktlöst, mjölkvitt bakterieslem. På en halverad knöl kan man lätt pressa ut den vita massan, som har samma konsistens som ostmassa. Ljus ringröta är en allvarlig sjukdom som vid kraftiga angrepp leder till sänkt skörd och till att knölarna inte kan säljas som matpotatis. Numera förekommer den mera sparsamt tack vare meristemförökning av potatis dvs. potatisen odlas i laboratorium under sådana förhållanden att potatisskotten växer snabbare än bakterierna. Den yttersta delen av skottet kan tas bort och odlas vidare till en helt bakteriefri planta. (Faktablad nr 48.)

Guldgul lindmätare är en fjäril som är guldgul till färgen. Larverna förekommer vissa somrar i riklig mängd och orsakar då skador på späda blad och knoppanslag. Den guldgula lindmätarens larver angriper främst björk, men förekommer även på andra lövträd. Larverna är enfärgat mörkbruna. (Faktablad nr 141.)

Vitgördlad rosenbladsstekel är allmänt förekommande på rosor. Den föredrar glattbladiga rosor. Äggen läggs i maj-juni i en skåra i mittnerven på bladets undersida. På ovansidan sväller bladet upp kraftigt. Larven är vitaktigt grön med lite mörkare blågrön rygg. På varje led finns tre rader med vita håriga vårtor. Bladen får gnagskador som vanligen uppträder från kanten. (Faktablad nr 36.)

Storlek

Mitt material innehåller 16 termer där det första ordet anger storlek. Jag valde ut fyra termer av dessa för de representerar två olika sätt att ange storleksförhållandet mellan två fenomen. Dels finns det precisare sättet att ange storleken som i *lilla lärkstekeln* och *stora lärkstekeln*, dels det komparerade sättet att ange storleksförhållandet på som i *mindre granbarrlus* och *större granbarrlus*.

Lilla lärkstekeln har små gröna larver som inte uppträder i kolonier till skillnad från sin större släkting den stora lärkstekeln. Den stora lärkstekelns larver är gråaktiga med mörkare ovansida och svart huvud (Faktablad nr 144). Den stora lärkstekeln äter lärkträdens barr under sensommaren. Under svåra angrepp kan toppen eller någon gren kalätas så att den torkar bort. I Finland har den påträffats ända upp till Kuusamo. (Metla Isolehtikuusipistiäinen 13.2.2007)

Mindre granbarrlus och *större granbarrlus* åstadkommer båda galler på grankvistar. Den mindre granbarrlusens gallbildningar ser ut som små vaxgula kottar. Dessa finns främst på skottspetsarna. Den större granbarrlusens gallbildningar har formen av en liten ananas som till en början är grön med röda kanter och som senare torkar och blir brun. De här finns vid skottbasen. Arterna är ungefär lika stora nämligen ca 1 mm långa. (Faktablad nr 91.) Det är således storleken på deras respektive gallbildningar som gett upphov till deras namn. Det finns flera andra arter av granbarrlöss t.ex. sitkalus och sibirisk silvergranlus (Faktablad nr 91). Detta kan vara orsaken till kompareringen av namnen på *mindre* och *större granbarrlus*.

Utseende

Det finns 10 stycken termer i materialet som har ett adjektiv som beskriver utseendet hos skadedjuret eller växtsjukdomen. Fyra av dem har jag valt att beskriva närmare nämligen *inåtböjda skott*, *fyrtrandad rapsvivel*, *hårig videbagge* och *slemmig rosenbladsstekel*. Den förstnämnda termen valde jag för att adjektivet anger riktning, den andra termen valdes för att det första ledet innehåller ett räkneord. Den tredje termen har adjektivet *hårig* som främst hänför sig till synintryck medan den sista termen innehåller ordet *slemmig* som kan räknas till känselintrycken.

Inåtböjda skott förekommer ibland på tulpanlökar. Skottspetsen fastnar i löken och skottet fortsätter att växa inuti löken och blir dubbelvikt. Det är inte klarlagt vad detta beror på, men stora lökar och låg luftfuktighet under lagringsperioden ger ett större antal lökar med denna skada. (Faktablad nr 87.)

Fyrtandad rapsvivel angriper kålodlingar. Den fyrtandade rapsvivelns larv äter gångar i kålväxternas bladskåft. Risken för angrepp är speciellt stor om odlingen planteras tidigt på säsongen och det finns rapsfält i närheten. Den fullvuxna viveln är en ca 3mm lång gråspräcklig skalbagge med ett framträdande snabelaktigt framparti. Vivellarverna har brun huvudkapsel och de är benlösa. (Faktablad nr 106.)

Hårig videbagge hör till bladbaggarna och den livnär sig på blad från *Salix*- (t.ex. vide) och *Populus*-arter (t.ex. asp). Både de fullvuxna baggarna och larverna får sin näring från bladen och vissa år kan de förekomma i riklig mängd och till och med åstadkomma kalätning av enskilda träd. Baggen är brungrå och ca 6 mm lång.(Faktablad nr 162.) Träd som angripits av den lätt ludna baggen får bruna blad.(Metla Leppänälvikäs 20.2.2007)

Slemmig rosenbladsstekel är vanlig på odlade rosor. Angripna blad får ovanskiktet borttätet så att endast den vitaktiga undersidan av bladet finns kvar. Så småningom torkar skicket och blir brunt. Den fullbildade stekeln är 4-5 mm lång och den förökar sig främst utan befruktning. Honorna lägger ägg under maj-juni på bladens undersidor. Äggen kläcks efter 1-2 veckor. De gula larverna ser gröngula ut på grund av det gröna tarminnehållet. De täcks av ett genomskinligt slem som har gett upphov till benämningen. Förpuppningen sker efter 3-4 veckor i jorden där stekeln övervintrar. (Faktablad nr 36.)

Geografisk hemvist

Fem stycken termer karakteriseras av att de har någon form av geografisk angivelse eller angivelse enligt väderstreck. Jag har valt ut tre termer för närmare presentation nämligen *amerikansk blomtrips* för att den termen innehåller ett namn på en nation, *nordliga tallstekeln* valde jag för att den innehåller angivelse av väderstreck och den *sibiriska silverglanslusen* finns med för att den anspelar på ett geografiskt område.

Amerikansk blomtrips är ett relativt nytt skadedjur i växthus. Den visade sig i Sverige för första gången 1985 och den härstammar från Nordamerika. Den amerikanska blomtripsen angriper främst prydnadsväxter. Angreppen visar sig till en början som

silverglänsande eller vita fläckar på blad eller kronblad, senare mörknar fläckarna och blir bruna. Tripsarna kan även göra skada när de äter på växtzonerna hos odlingsväxten. Detta kan leda till missbildningar. (Faktablad nr 137.)

Den nordliga tallstekeln påträffas främst i norra Sverige. Det finns ytterligare två vanligt förekommande arter av barrsteklar nämligen *den röda tallstekeln* och *den vanliga tallstekeln*, som båda förekommer i hela Sverige. Äggen läggs i skårar på barren och larverna förekommer i kolonier. Den nordliga tallstekelns larver har svart huvud och mörkare kropp än sina nära släktingar. Den äter förutom äldre barr även årsskotten till skillnad från de övriga tallstekellarverna. (Faktablad nr 144.)

Sibirisk silverglanslus angriper ädelgranar speciellt av släktet *Abies* t.ex. pichtagran (som på latin heter *Abies sibirica*), berggran och coloradogran i norra delarna av Sverige. Vid kraftiga angrepp kan det förekomma missfärgning och bortfall av barr. (Faktablad nr 91.) Den lätt silverludna lusen kan orsaka stor skada i odlingar av ädelgranar och riklig förekomst av lusen åstadkommer ett ekonomiskt bortfall i form av skadade barr under flera år efter angreppet. (Sibirisk edelgranlus 27.2.2007)

Förekomst

Det finns fem termer som har att göra med förekomst och jag har valt ut två för närmare presentation. De belyser de två varianter som förekommer i mitt material nämligen *allmän träfjäril* och *vanlig björkbladlus*. Fördelningen på dessa två typer var den att endast en term har bestämningen *allmän* och resten har bestämningen *vanlig*.

Allmän träfjäril även kallad *trädödare* har behandlats tidigare under rubriken Avledda sammansättningar (avsnitt 6.1.4.). Den allmänna träfjärilen är vanligt förekommande på de flesta lövträdsarter. (Faktablad nr 162.)

Vanlig björkbladlus är en av flera bladlusarter som angriper björken. En björk kan samtidigt vara angripen av flera olika bladlöss. Ibland kan angreppen ge missfärgningar av bladverket och skottdöd. Den vanliga bladlusen är som namnet antyder en allmänt förekommande bladlus. (Faktablad nr 91.)

Övriga termer bestående av adjektiv plus substantiv

Några av termerna som består av två ord varav det första är ett adjektiv har jag inte kunnat placera i någon specifik grupp. Dessa utgörs av följande termer: *naturliga fiender*, *värmeskadad lök*, *kalciurrelaterade sjukdomar*, *insektparasitära sjukdomar*, *insektpatogena sjukdomar*, *falska spinnkvalster* och *fysiogena skador*.

6.2.1.2 Övriga tvåordstermer

Ett par tvåordstermer har det första ordet i genitiv. Den ena termen, nämligen *Leches fruktbladvecklare*, består av ett egennamn i genitiv och ett huvudord. Leches fruktbladvecklare är en liten fjäril vars larv äter på äppelbladen. Den gör inte så stor skada på blomknopparna och har därför inte någon avgörande inverkan på äppelskörden (Faktablad nr 184). Den andra termen, *rönnens hornrost*, utgörs av ett substantiv i genitiv och huvudordet. Rönnens hornrost angriper som namnet anger rönnar, men den värdväxlar med vanlig en. Den angripna rönnen får gulaktiga fläckar som senare blir rödgula för att till sist bli bruna. På baksidan av bladet bildas hornliknade skälrostsporer (Faktablad nr 107).

Thorell (1977: 55) skriver att det vanligen är så att det första ledet har en beskrivande funktion medan det efterföljande ledet är huvudord eller kärnled till exempel i *Modell SIDA* och *professor Noreen*. Det finns dock flera fall där det motsatta förhållandet råder som t.ex. i *klass B*, där huvudordet kommer före bestämningen. I mitt material finns det fyra termer av typen *potatisvirus X*, där det andra ordet i termen utgörs av endast en bokstav. Det finns ytterligare en term nämligen *Aster Yellows*, som kan hänföras till samma grupp där bestämningen kommer efter huvudordet. Här är det dock fråga om en term som tagits direkt från engelskan.

Potatis drabbas lätt av virussjukdomar. Smittade knölar för lätt sjukdomen vidare eftersom potatis förökas vegetativt. Potatisvirus X är en lindrig sjukdom hos potatis om den uppträder ensam, men tillsammans med potatisvirus A kan den ge allvarliga symptom som s.k. krusmosaik. Potatisvirus X sprids med infekterade redskap och genom annan beröring där smitta ingår. (Faktablad nr 54.)

Aster Yellows är en fytoplasmasjukdom, dvs. en sjukdom som orsakas av små sjukdomsalstrare som i likhet med virus inte kan upptäckas med mikroskop utan endast kan studeras med molekylärbiologisk teknik. *Aster Yellows* har många olika värdväxter och den ger upphov till gulsjuka hos bland annat stråsåd, köksväxter och örtartade köksväxter. Den drabbade växten gulnar till följd av att kärlsträngarna och således näringsflödet täpps till. (Faktablad nr 143.)

6.2.2 Övriga flerordstermer

Treordstermer

Treordstermerna är sex till antalet och domineras av termer som innehåller en preposition. De tre termerna är *växtskador av målarfärg*, *lagringsjukdomar på morötter* och *larver på kål*. Alla tre termer är av en mera allmän natur. I de två sista anger prepositionsuttrycket var huvudordets företeelse förekommer medan prepositionsuttrycket i den första termen anger vad som åstadkommer skadan. Det finns en av term som innehåller en konjunktion nämligen *blom- och grentorka*. Den femte av treordstermerna är *San José sköldlus*, som innehåller den geografiska benämningen San José. Den sjätte treordstermen är *fritt rörliga nematoder*, där *fritt* är en bestämning till *rörliga* och huvudordet *nematoder* har bestämningen *rörliga*.

Termer med fyra ord

Fyra termer består av fyra ord nämligen *bladfläckar orsakade av bakterier*, *växtskador orsakade av växtskyddsmedel*, "*Black canker*" på pil och *växtskador av låg temperatur*. De två första termerna *bladfläckar orsakade av bakterier* och *växtskador orsakade av växtskyddsmedel* är egentligen en satsförkortningar där participet *orsakade* komprimerar en *som*-sats. De två sistnämnda termerna innehåller en prepositionsfras som är en bestämning till huvudordet.

Fem- eller sexordstermer

Det finns tre riktigt långa termer i mitt material. Två termer består av fem ord och en term innehåller sex ord. Termerna är *blöta rötter orsakade av bakterier*, *fusarios på narciss och tulpan* och *gall- och svulstbildning orsakade av bakterier*. Participet *orsakade* ersätter i första och sista fallet en *som-sats*, medan *fusarios på narciss och tulpan* är ett prepositionsuttryck. Att termerna blir så mångordiga beror också på att huvudordet *rötter* i första exemplet har ett framförstående attribut och i det andra och tredje exemplet utgörs kärnledet av en samordning.

7. Lånord

Edlund och Hene (1996 : 115) anger tre förändringar som kan uppkomma i språket då ett lånord integreras. Den första förändringen är att språket får ett tillskott i form av nya ord och begrepp. De övriga förändringarna som kan uppkomma är att redan existerande ord kan få sin betydelse eller användning förändrad och att gamla ord faller ur bruk.

Lånorden bland termerna för skadedjur och växtsjukdomar är sådana att språket har saknat benämning på ett visst begrepp och så har det främmande ordet fått namnge begreppet. Exempel på helt oförändrade termer är *trips*. Tripsar (Faktablad nr 84) är ganska vanliga skadedjur som trivs där det är torrt och varmt. De förökar sig snabbt och de förekommer både på friland och i växthus. Skadorna på växterna uppkommer när både fullvuxna tripsar och larver suger cellsaft ur växterna. Cellerna sugs ut radvis så att man kan se vitaktiga strimmor, som flyter samman. Bladen kan vid kraftiga angrepp gulna och falla av. Sker angreppet då växten är i ett tillväxtskede kan angreppen leda till missbildningar och dålig tillväxt samt till att knoppar inte utvecklas. Tripsar är 1-2 mm långa insekter utrustade med häftblåsor på fötterna. En svensk synonym till benämningen *trips* är faktiskt också *blåsfoting* (NEO 1996). De fullvuxna insekterna har två par fransiga vingar och de kan variera i färg från gul och grå till brun och svartbrun. En av arterna nämligen nejliktrips har det vetenskapliga namnet *Thrips tabaci*. Ordet *trips* har kommit in i svenskan redan 1906 och går tillbaka på ett grekiskt ord *thrips* (NEO 1996).

Det finns även andra termer som härstammar från vetenskapliga benämningar och då främst latin t.ex. *fusarium*, *fytoplasma* och *proliferation*. Några termer utgörs av en sammansättning med dels lånord och dels svenska ord t.ex. *antocyanfärgning* och *begoniabakterios*, medan andra termer har ett bindestreck mellan det latinska och det svenska ordet t.ex. *ascochyta-komplexet* och *phytophthora-rotröta*.

Kattäpple är ett översättningslån, där ett begrepp *chat fruit* har fått en svensk språkdräkt. (Jfr Edlund och Hene 1996:34). Franskans *chat fruit* är ursprunget till termen *kattäpple*. Direkt översatt blir *chat fruit kattfrukt*. Äppelträd, av vissa sorter, som lider

av kattäpple växer kraftigare och mera upprätt och frukterna kan bli normalstora med brunskiftande skal eller så kan de bli mycket små. Äpplen som uppvisar symptom kan förekomma på en gren, medan äpplen på grenen bredvid är normala. Kattäpple beror på ett virusliknande angrepp och de sprids genom vegetativ förökning av angräpna träd. För att undvika virusangrepp ska man köpa virusfria plantor. (Växt eko 5.6.2006)

*Aster Yellow*s är en term, som helt oförändrad har tagits in i svenskan från engelskan. I detta fall är det fråga om ett nytt begrepp, som för enkelhetens skull fått behålla sin benämning från ett annat språk. Med tiden kan denna benämning förändras så att den passar bättre in i svenskan. Nu står det närmast oförändrat, men en lexikal integration i svenskan kommer eventuellt att innebära förändringar i framtiden. (Jfr Edlund och Hene 1996: 114 f.) *Aster Yellow*s har behandlats i avsnittet 6.2.1.2 Övriga tvåordstermer.

En term i mitt material har fått dubbla citattecken för att markera att termen inte har en svensk benämning, nämligen ”*Black canker*” på pil. I Faktablad nr 181 står det också att ett svenskt namn saknas. Symptomen för denna svampsjukdom på pil är att unga skott svartnar och vissnar. På håll ser det ut som en frostskada. Stammen kan få kräftsårliknande skador. Svampen trivs i varmt och fuktigt väder. (Faktablad nr 181.)

8. Förkortningar

Ett par termer i mitt material innehåller förkortningar och de är *RLO-sjukdomar* och *MLO-sjukdomar*. Här är det fråga om initialförkortningar som ingår i en sammansättning (*Svenska skrivregler* 2000: 107, 112). Det är viktigt att förkortningar inte används slentrianmässigt utan att de verkligen medför en förkortning och att de är begripliga för läsaren (*Svenska skrivregler* 2000: 107). De två exemplen innebär en väsentlig förkortning av den ursprungliga termlängden, men för läsaren kan det vara svårt att avgöra vad förkortningarna egentligen betyder.

RLO-sjukdomar står för rickettsia-liknande organismer och *MLO-sjukdomar* betyder mykoplasma-liknande sjukdomar. Termerna *RLO-sjukdomar* och *MLO-sjukdomar* kom att användas för två växtpatogener som liknar sjukdomsalstrarna rickettsia och mykoplasma som kan förekomma hos människa. I dag kallas denna typ av växtpatogener *fytoplasma*. (Faktablad nr 143.)

9. Termlängd

Min granskning av termlängden kan i växtskyddsmaterialet jämföras med den undersökning av termlängd som Laurén och Nordman (1987: 84) gjort i ett facktextmaterial där varje bokstav i termen noterats och där ett mellanrum också har räknats som en bokstav. Termer från fyra fackspråk nämligen elteknik, juridik, datateknik och företagsekonomi är beskrivna enligt hur långa termer de har. Urvalet termer har dock gjorts på ett annat sätt jämfört med urvalet av termer för skadedjur och växtsjukdomar och därför kan resultatet i jämförelsen mellan mitt material och Lauréns och Nordmans inte bli helt samstämmigt, men jag har ändå valt att göra en jämförelse. Termerna i Lauréns och Nordmans undersökning är tagna ur fackspråklig text medan mina termer kommer ur ett sakregister.

I Lauréns och Nordmans undersökning visar det sig att datateknikens termer överlag är kortare än termer från de övriga tre områdena. Ekonomitermerna däremot utmärker sig som speciellt långa. Hela 60 % av datatermerna befinner sig i intervallet 1-10 tecken medan 55 % av ekonomitermerna befinner sig i intervallet 11-20 tecken. Elteknik och juridik har de flesta av sina termer inom intervallet 6-15 tecken. (Laurén & Nordman 1987: 84)

Termernas längd i mitt material varierar mellan 4 och 43 tecken. Termer med 4-6 tecken är få medan det stora flertalet termer har 7 till 22 tecken. Långa termer på 23-33 tecken finns representerade med några få termer. Det finns även enstaka exempel på extremt långa termer på 36, 37 respektive 46 tecken. Nedan finns en tabell över längdfördelningen hos termerna för skadedjur och växtsjukdomar.

Tabell 3 Längdfördelning hos termer för skadedjur och växtsjukdomar

Tecken	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Termer	2	4	7	16	45	39	53	55	48	59	38	41	35	27	16	12	18	11	8

Tecken	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	38	43	Σ
Termer	5	6	2	2	1	1	2	1	1	2	2	1	1	561

De flesta termer finns i mellangruppen. Av totalt 561 termer återfinns 13 i det första intervallet 4-6 tecken, i det andra intervallet 7-22 tecken finns 521 termer och i det sista intervallet 23-43 finns 27 termer. Termen med 43 tecken är ett mycket avvikande undantag (*gall- och svulstbildn orsakade av bakterier*) och den närmsta näst längsta termen har 5 tecken (*växtskador orsakade av träskyddsmedel*) färre.

De riktigt korta termerna på 4-6 tecken kan vara både enkla ord som *rost* och *skorv* och även sammansättningar som *ullöss* och *kålfly*. Termen *mösk* är ovanlig eftersom den är helt specifik för termerna för skadedjur och växtsjukdomar. Ordet *mösk* har ingen betydelse i vårt allmänspråk till skillnad från *rost* och *skorv*. Det förekommer även termer som står i pluralis till exempel *sorkar* och *harar*. Jag har räknat alla tecken hos termerna i pluralis så att till exempel *fåglar* har 6 tecken. Alla termer i detta intervall består av ett ord.

I intervallet från 7 till och med 22 tecken återfinns det stora flertalet termer. De flesta termerna i detta intervall är sammansättningar. Termen *ärtvivel* är exempel på en term med 8 tecken där det första ordet i sammansättningen anger var angreppet sker medan det andra ordet är namnet på skadedjuret. Skadedjur benämns oftast så att den växt som de angriper är med i artnamnet som i *hallonfluga*, *purjolöksmal* eller *videspinnare*. En annan typ av kortare sammansättning är termer som *brunnröta*, *blötröta* och *filtröst* där första ordet i sammansättningen anger utseendet. Det kan vara färg, form eller struktur hos sjukdomen i fråga. Det senare ordet i avledningar utgörs ganska ofta av ordet *sjuka*. Så är fallet i *krussjuka* *gulsjuka* och *vissnesjuka*. Sammanlagt finns det 34 stycken termer som slutar på *-sjuka*. Av dessa är 11 stycken av typen ett enkelt ord + avledningsändelsen *-sjuka*. Den vanligaste typen består av en sammansättning + avledningsändelsen till exempel *häxkvastsjuka* och *klumprotsjuka*. En av termerna är en ordfogning nämligen *holländsk almsjuka*, som består av avledningen *-sjuka* samt huvudordet *alm*. Till detta har dessutom lagts en geografisk bestämning nämligen *holländsk*.

Alla termer inom intervallet 7 till 22 tecken är inte sammansättningar skapade i svenska språket. Enkla ord är till exempel *viroider*, *feromon* och *fytoplasma*. Det går att ana sig

till att det även här är fråga om eventuella avledningar eller sammansättningar, men med svenska som bas är det inte möjligt att avgöra detta. De här tre termerna kan jämföras med avledningarna *förgröning*, *glasighet* och *kastning* där prefixet *för-* samt suffixen *-ning* och *-het* hör till den standarsvenska ordbildningen.

Avledningar är inte det typiska för materialet. Det är däremot sammansättningar. Det är inte ovanligt med långa sammansättningar som exempelvis *smultronlövbagge* med 16 tecken, *vinbärsbarkgallmygga* med 20 tecken och *fruktträdsspinnkvalster* med 23 tecken. För att kunna förknippa rätt skadedjur med en viss växt så behövs denna specifika namngivning och det leder till långa termer. Denna grupp på mellan 7 och 22 tecken innehåller också åtskilliga tvåordstermer som *gul molinia* med 11 tecken och *ljus ringröta* som har 13 tecken och som alltså är ordfogningar.

Bland de riktigt långa termerna på över 22 tecken är det stora flertalet tvåordstermer där till exempel *slemmig rosenbladsstekel* har 24 tecken och *insektparasitära nematoder* har 26 tecken. En handfull termer består av fler än två ord som i *blöta rötter orsakade av bakterier* med 33 tecken och *lagringssjukdomar på morot* som har 29 tecken.

Laurén och Nordman (1987: 84) har visat på termlängdens fördelning bland termer tagna ur text hörande till fyra olika teknolekter och tabellen nedan återfinns i deras bok *Från kunskapens frukt till Babels torn*.

Tab. 2 Termlängd i antal bokstäver (andel i %) (Laurén & Nordman 1987:84)

	Termer	1-5	6-10	11-15	16-20	21-25	26-30
EL	599	18	34	30	14	4	0,3
DAT	242	20	40	25	9,4	4,5	0,0
EKON	366	7,4	30	31	24	5,8	1,1
JUR	478	14	41	24	16	4,3	0,8

Jag har gjort motsvarande beräkning för termerna i mitt material och resultatet finns presenterat i tabellen nedan. Den sista gruppen som i Lauréns och Nordmans tabell uppgår till 30 tecken har jag i min tabell utvidgat så att den omfattar typer ur hela mitt material, jag har alltså satt till en grupp med 31-43 tecken.

Tabell 4 Termlängden i antal bokstäver hos termerna för skadedjur och växtsjukdomar (andel i %)

Termer	1-5	6-10	11-15	16-20	21-25	26-30	31-46
561	1,0	29	43	19	6,0	1,0	1,0

Den första gruppen och de två sista får inget utslag i mitt material då man räknar med en decimal. Förekomsterna är så få. Termerna för skadedjur och växtsjukdomar är däremot mycket frekventa i intervallet 11-15 tecken. Jämför man med termlängden i Lauréns och Nordmans material så ser man att spridningen är större där, medan termerna i mitt material har sin längd koncentrerad kring 6-20 tecken.

Termlängden i mitt material har störst likhet med ekonomitermerna i Lauréns och Nordmans undersökning (1987: 84). De båda typerna av termer har det stora flertalet termer fördelade på grupperna med 6-10, 11-15 och 21-25 tecken. Ekonomitermerna har dock större spridning och några procent av dem har färre respektive flere tecken. Ekonomitermerna är dock betydligt färre till antalet än termerna för skadedjur och växtsjukdomar vilket gör att enstaka termer ger ett större utslag procentuellt sett i ekonomimaterialet.

Medianvärdet hos termerna för skadedjur och växtsjukdomar är 13 tecken och termerna *noshornsbagge* och *rotfruktsröta* kunde i längdavseneende ses som typexempel på termer för skadedjur och växtskydd. Jag valde att nämna just dessa två termer därför att den ena representerar en insekt, som blir beskriven till formen, medan den andra termen visar på det typiska draget för termerna i mitt material att benämningen anger var sjukdomen slår till och hur detta yttrar sig.

9. SLUTDISKUSSION

Termer för skadedjur och växtsjukdomar utgör en liten del av det svenska språket och i en del människors professionella liv är det av vikt att denna del är lättförståelig och användbar. Min avhandling pro gradu går i första hand ut på att visa hur en del av dessa termer ser ut, hur de är uppbyggda och vilken verklighet som ligger bakom dem. Mycket långa termer är förvisso ofta lätta att förstå, men de tappar i stället poäng när det gäller användbarhet.

Under arbetet med min avhandling har en del obesvarade frågor kommit upp, som visar på att denna del av språket dvs. terminologin som gäller skadedjur och växtsjukdomar ingalunda är helt utforskat. Eftersom jag har sett på ett skrivet språk som är anpassat till en viss kategori av människor skulle det vara intressant att studera hur de förstår detta skrivna språk, om forskarna verkligen når fram med sitt budskap och hur de får feedback på sitt sätt att skriva. Finns det en dialog mellan de praktiska och de teoretiska experterna och hur ser den i så fall ut? En annan intressant aspekt och utforskad del är det talade språket, dess termer och användning. Ett fackspråk kan vara ytterst situationsbundet och lokalt. De termer som används kan vara förkortade och färgade av dialekt och kanske även av finskan här i Finland. Det finns kanske rent arbetsplatsbundna termer, som endast är brukbara i den kontext som en viss arbetsplats erbjuder. En mera allmän frågeställning som berör termerna inom trädgårdsnäringen är vilken riktning termerna tar, går de mot mera direkta lån eller försöker man få fram svenska termer även inom den teoretiska sidan. Forskning inom naturvetenskaper presenteras oftast på engelska. Hur upplever forskarna detta och har de ett svenskt språk att arbeta på eller kommer svenskan fram endast när de ska popularisera fakta från sin forskning?

För att vi ska veta hur vi kan stöda fackspråkets utveckling inom ett område måste vi ta reda på hur språksituationen ser ut just nu och vilka behov som finns samt försöka komma fram med relevanta handlingsmodeller för hur vi vill att språket ska se ut i framtiden. En medvetenhet om hur språket används och varför det är viktigt att kunna

uttrycka även framtida problem och framförallt lösningar är något som behövs i dagens samhälle.

I Sverige pågår just nu en grundlig kartläggning av de inhemska flercelliga arterna i det s.k. artprojektet vid Sveriges lantbruksuniversitet. Som en del av projektet ser man även över benämningarna på de olika arterna. Det finns en kommitté för svenska djurnamn som har ställt upp 19 principer för hur artnamnen skall se ut. Artprojektets arbete kommer att leda till att en del termer för skadedjur och växtsjukdomar kommer att ändra namn i framtiden. (Svenska artnamn 11.4.2007.)

KÄLLOR

Arntz, Rainer & Heribert, Picht (1989). *Einführung in die Terminologearbeit*.
Hildesheim: Georg Olms Verlag.

Corneliuson, Jens (1997). Växternas namn. Vetenskapliga växtnamns etymologi.
Språkligt ursprung och kulturell bakgrund. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Den virtuella floran (21.6.2006) <http://linnaeus.nrm.se/flora/barr/pina/picea/picesit.html>

Douwes, Per , Ragnar Hall, Christer Hansson & Åke Sandhall (1997). *Insekter. En handbok*. Stenström. Interpublishing AB.

Edlund, Lars-Erik & Hene, Birgitta (1996). Lånord i svenskan. Om förändringar i tid och rum. Norstedts förlag.

Faktablad om växtskydd (t.o.m. 2000). Utgivna av Sveriges lantbruksuniversitet.

Faktablad om växtskydd – trädgård (2.3.2007) <http://www.entom.slu.se/faktavtrad.htm>

Hultman, Tor G. (2003). *Svenska Akademiens språklära*. Första uppl. första tryckningen. Stockholm: Svenska Akademien.

Illustrerad svensk ordbok (1964). Redaktör Bertil Molde. 3:e reviderade uppl.
Stockholm: Natur och kultur.

Laurén, Christer (1993). *Fackspråk. Form, innehåll, funktion*. Lund: Studentlitteratur.

Laurén, Christer, - Johan Myking & Heribert Picht (1997). Terminologi som vetenskapsgren. Lund: Studentlitteratur

Laurén, Christer & Marianne Nordman (1987). *Från kunskapens frukt till*

Babels torn. En bok om fackspråk. Stockholm: Liber.

Liljestrand, Birger (1975). *Så bildas orden.* Lund: Studentlitteratur.

Malmgren, Sven-Göran (1994). *Svensk lexikologi. Ord, ordbildning, böcker och databaser.* Lund: Studentlitteratur.

Metla Isolehtikuusipistiäinen 13.2.2007

http://www.metla.fi/metinfo/metsienterveys/lajit_kansi/neeric-n.htm

Metla Leppänälvikäs 20.2.2007

http://www.metla.fi/metinfo/metsienterveys/lajit_kansi/galine-p.htm

NEO *Nationalencyklopedins ordbok* (1996). Höganäs: Bra Böcker Ab.

Nistrup Madsen, Bodil (1999). *Terminologi 1. Principper og metoder.* København: Gads Forlag.

Nuopponen, Anita (1994). *Begreppssystem för terminologisk analys.* Acta Wasaensis No 38 Språkvetenskap. Vasa: Vasa universitet.

Pilke, Nina (2000). *Dynamiska fackbegrepp. Att strukturera vetande om handlingar och händelser inom teknik, medicin och juridik.* Acta Wasaensis No 81 Språkvetenskap 15. Vasa: Vasa universitet.

Sibirisk edelgranlus (27.2.2007)

http://www.skogforsk.no/document/ny_pop_document.cfm?doc=245&lang=1#sibedlgrlus

Stenberg, Lennart, Bo Mossberg & Stefan Ericsson (1992). *Den nordiska floran.* Solna: Wahlström & Widstand.

Suonuuti, Heidi (2004). *Terminologiguident. En introduktion till terminologiarbete i teori och praktik*. Solna: Terminologicentrum TNC.

Svensén, Bo (1987). *Handbok i lexikografi. Principer och metoder i ordboksarbetet*. Stockholm: Esselte Studium och Tekniska nomenklaturcentralen.

SAOL *Svenska akademien ordlista över svenska språket* (2006). Trettande uppl. Utgiven av Svenska akademien. Stockholm: Norstedts förlag.

Svenska artnamn (11.4.2007).

<http://www.artdata.slu.se/svenskaartprojektet/artnamn.asp>

Svenska skrivregler (2000). Utgivna av svenska språknämnden. Stockholm: Liber.

Söderbergh, Ragnhild (1968). *Svensk ordbildning*. Andra uppl. Stockholm: P.A. Norstedt & Söner.

Thorell, Olof (1977). *Svensk grammatik*. Stockholm: Esselte studium.

Thorell, Olof (1981). *Svensk ordbildningslära*. Solna: Esselte studium.

Växt eko(5.6.2006) http://chaos.bibul.slu.se/sll/slu/utan_serietitel_sl/UST91-1/UST91-1Y.HTM

Yara VitaCaltrac (3.4.2007)

http://fert.yara.se/se/products/product_range/nitrogen_fertilizers/leaf_fertilization/caltrac.html